

Koncept kontrolirane e-posudbe: mogućnosti primjene u hrvatskim knjižnicama

The Concept of Controlled Digital Lending: Possibilities of Application in Croatian Libraries

Anita Katulić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska / National and University Library in Zagreb, Zagreb, Croatia
akatulic@nsk.hr

Informacije o članku / Article Info

Primljen / Received 31. 3. 2022.

Prihvaćen / Accepted 24. 6. 2022.

Dostupan online / Available online: 10. 12. 2022.

Keywords / Ključne riječi

kontrolirana e-posudba, knjižnične usluge, pandemija, autorsko pravo, e-knjige

controlled digital lending, library services, pandemic, copyright, e-books

Sažetak / Abstract

Cilj je rada istražiti u kojem su odnosu preporuke međunarodnih knjižničnih zajednica i suvremeni zakonodavni okvir u Republici Hrvatskoj u pitanjima autorskog prava vezano za knjižnice i e-posudbu. Godine 2021. u Hrvatskoj je stupio na snagu novi *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima*, a posljednjih se godina, osobito u kontekstu pandemije COVID-19, više pažnje u literaturi posvetilo konceptu tzv. "kontrolirane e-posudbe" (*Controlled Digital Lending, CDL*) koji pomaže u ispunjavanju misije knjižnica u podupiranju istraživanja, obrazovanja i kulturnog sudjelovanja u kulturnom životu u granicama postojećih zakona o autorskom pravu. CDL omogućava knjižnici cirkulaciju digitaliziranog naslova umjesto fizičkog primjerka, s tim da se posudba mora odvijati kontrolirano: u posudbi istovremeno smije biti onoliko primjeraka naslova koliko ih je knjižnica legalno nabavila (kupnjom ili darom). CDL je kao koncept zanimljivo i podesno rješenje za neometano pružanje knjižničnih usluga upravo u slučajevima izvanrednih okolnosti poput pandemije. S obzirom na to da ima korijene u američkom pravnom sustavu koje se značajno razlikuje od europskog, IFLA u *Izjavi o kontroliranoj posudbi e-knjige (IFLA Statement on controlled digital lending)* koju je objavila u lipnju 2021. godine preporučuje razmatranje primjene CDL-a u okvirima nacionalnih zakonodavstava pa će se u radu prikazati stav međunarodne knjižničarske zajednice o posudbi e-knjige izražene u *Izjavi* i razmotriti mogućnosti e-posudbe i mogućnosti izrade digitalne kopije tiskane knjige i njene posudbe prema CDL konceptu u kontekstu novog *Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima* i općenito u okviru suvremenog hrvatskog i europskog zakonodavstva.

The purpose of this paper is to investigate the relationship between the recommendations of the international library communities and the modern legislative framework in the Republic of Croatia on issues of copyright and related rights regarding libraries and e-lending. In 2021, a new *Copyright and Related Rights Act* entered into force in Croatia, and in recent years, especially in the context of the COVID-19 pandemic, more attention has been paid in the literature to the concept of the so-called *Controlled Digital Lending (CDL)* which helps fulfil the mission of libraries in supporting research, education and participation in cultural life within the limits of existing copyright laws. The CDL allows the library to circulate a digitized title instead of a physical copy, provided that the loan must take place in a controlled manner: the loan may contain as many copies of the title as the library has legally acquired. As a concept, CDL is an interesting and suitable solution for the uninterrupted provision of library services in cases of extraordinary circumstances such as a pandemic. Given that has its roots in the American legal system that is significantly different from European legal framework of copyright, IFLA in the *Statement of controlled loan e-books (IFLA Statement on controlled digital lending)* published in June 2021 recommends considering the application of the CDL in the framework of national legislation, so the paper will present the position of the international library community on lending e-books expressed in the Declaration and consider the possibilities of e-lending and digital copying of printed books and its lending according to the CDL concept in the context of the new *Copyright and Related Rights Act* and in general within the framework of contemporary Croatian and European legislation.

1 Uvodno o značajkama e-knjige

Prema IFLA-inom dokumentu u kojemu se pojašnjava kontekst e-posudbe, elektronička knjiga (u daljnjem tekstu e-knjiga) se definira kao “digitalna verzija tekstualnog djela koja je javno dostupna (sa ili bez plaćanja) kao odvojeno djelo” (IFLA, 2014: 1). Za e-knjigu općenito je prihvaćena definicija e-knjige kao “jedne ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja koje su dostupne javnosti na mreži (mrežna knjiga) ili u materijalnom obliku (na CD ROM-u, DVD-u i drugim elektroničkim materijalnim medijima). Uz tekst, e-knjiga može donositi sliku i zvuk kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te program za izmjene i dopune. [...]. Najčešći su formati ePub, PDF i format za mobilne uređaje.” (Živković, 2012: 99).

Iako je češće licencirana od izdavača ili dobavljača, e-knjiga može biti u vlasništvu pojedinca ili knjižnice. E-knjige su često sadržane u zbirci ili paketu e-knjiga koje se prodaju kao jedna cjelina. Digitalne audioverzije tekstualnih djela često se smatraju e-knjigama, dok se digitalne verzije časopisa i novina ne smatraju e-knjigama.

Kako navodi Živković u pregledu definicija e-knjige te pojmova “digitalno” i “elektroničko”, analizom 37 definicija korištenih u razdoblju od 1997. do 2008. može se zaključiti da se e-knjiga u čak 31 definiciji doživljava kao “elektronička verzija tiskane knjige koja je dostupna s pomoću odgovarajućeg softvera i hardvera”. Pojmovi “digitalni” i “elektronički” koriste se kao sinonimi, a vrlo mali broj definicija koristi izraz “mrežni” (online) (Horvat & Živković, 2012: 98). Za čitanje e-knjiga koriste se stolna ili prijenosna računala, pametni telefoni, dlanovnici, tableti i e-čitači.

E-knjiga ima mnogo prednosti nad tiskanom knjigom, uz uvjet da korisnik ima uređaj koji mu omogućava pristup: dostupna je 24 sata na dan bez obzira na mjesto na kojem se korisnik nalazi, nije potrebno ići fizički po knjigu, već ona postane dostupna odmah putem platforme, nema troškova dostave, e-knjige omogućuju brzo i jednostavno pretraživanje teksta, može se prilagoditi veličina slova, osvjetljenje i sl., ne može se fizički oštetiti (Keča, 2010: 19-29). Osim toga, dodatna je vrijednost e-knjige mogućnost pretraživanja; lakoća korištenja, tiskanja i kopiranja; istovremeni pristup za više korisnika; olakšavaju pristup znanju i povećavaju distribuciju znanja kao nikad prije; ušteda prostora u knjižnicama; učenje na daljinu; korisne su za osobe s posebnim potrebama itd. Uz brojne prednosti, poduža je i lista nedostataka vezanih najčešće uz

1 Introduction – E-books and copyright

According to IFLA *E-Lending Background Paper*, an e-book may be defined as “a digital version of a text-based work which is available publically (with or without payment) as a separate work” (IFLA, 2014: 1). For an e-book, the generally accepted definition is that an e-book is “one or more computer files of restricted content that are available to the public online (an online book) or in material form (on CD ROM, DVD and other electronic material media). In addition to containing text, the e-book can contain illustrations, sounds as well as links to related websites etc. The most common formats of e-books currently in use are various e-reader formats such as ePub, PDF and standards developed for mobile devices” (Živković, 2012: 99).

Although more often licensed to the library by publisher or vendor, an e-book may also be owned by an individual or a library. E-books are often contained in a collection or package of e-books that are sold as a whole. Digital audio versions of works of literature are often considered to be e-books, while digital versions of magazines and newspapers are not considered as e-books.

As Živković states in the review of the definitions of the e-book and the terms “digital” and “electronic”, the analysis of 37 definitions used in the period from 1997 to 2008 concludes that an e-book (in as many as 31 separate definitions) is perceived as “electronic version a printed book that is accessible with appropriate software and hardware”. The terms “digital” and “electronic” are used as synonyms and a very small number of definitions use the term “online” (Horvat & Živković, 2012: 98). Users can utilize desktop computers, laptops, smartphones, PDAs, tablets and e-readers to access and read e-books.

The e-book has many advantages over the printed book, provided that the user has a device that allows adequate access and use: it is available 24 hours a day regardless of where the user is, it is not necessary to physically go for the book but it becomes available immediately through the platform, there are no shipping costs, e-books allow quick and easy text search, can be adjusted font size, lighting, etc., cannot be physically damaged (Keča, 2010: 19-29). In addition, the added value of an e-book is the ability to search, its ease of use, especially when printing and copying, it allows for simultaneous access by multiple users, facilitates access to knowledge and increase the distribution of knowledge, saves shelf and storage space in libraries and

poznavanje tehnologije, pristup tehnologiji, medijsku pismenost, ali i pravna pitanja. (Pažur, 2013: 180-182)

Pojava e-knjige i tehnologije za čitanje e-knjige utjecala je na procese proizvodnje, distribucije i korištenja autorskih djela. Wilson (2013) ističe pojavu fenomena samoizdavaštva, činjenice da nakladnici mogu ostvariti značajnu ekonomsku korist od smanjenja troškova tiskanja i distribucije, kao i mogućnost da nakladnici prodaju knjige izravno potrošaču putem vlastitih web-stranica. To sve utječe izravno na knjižare smanjenjem broja neovisnih trgovina, zahtjevi knjižničnih korisnika dovode do problema izgradnji knjižničnih zbirki, a ponašanje se korisnika mijenja s obzirom na razvoj i dostupnost uređaja za čitanje.

E-knjige se mogu učiniti dostupnima na različite načine: mogu biti kodirane za korištenje s točno određenim softverom na osobnom računaru ili dlanovniku, mogu biti isporučene mrežom i pregledavati se standardnim preglednikom, a neke mogu zahtijevati poseban hardver, npr. točno određenu vrstu čitača (Petr Balog, 2013: 81). Za knjižnice je organizacija, pohrana i uporaba e-knjiga i dalje jedan od najvećih izazova. Kako navodi Balog, prema svojim temeljnim značajkama e-knjige se ne razlikuju puno od svojih tiskanih inačica jer na pitanja autorstva, recenzije ili izgleda stranica medij nije bitno utjecao. Ono po čemu se e-knjige značajno razlikuju od tiskanih, način je njihova korištenja, odnosno prijenosa do čitatelja (Petr Balog, 2013: 84).

Od pojave e-knjige i s njom neodvojivo povezane e-posudbe, knjižnice su razvile nekoliko područja brige: arhiviranje i zaštita sadržaja, mogućnosti oslanjanja na iznimke i ograničenja autorskog prava, cijena, mogućnost međuknjižnične posudbe, fleksibilnost licenciranja i zaštita privatnosti korisnika (IFLA, 2013a). S obzirom na brojne prednosti digitalnog oblika knjige i misiju koju knjižnice imaju u ostvarivanju pristupa građi, glavno pitanje koje se nameće jest mogu li knjižnice zakonito posuđivati digitalne kopije knjige.

2 Neka pitanja nabave i posudbe e-knjige u knjižnicama

Posudbu e-knjige se prema Horvat i Živković može definirati kao “pružanje dostupnosti nekom digitalnom djelu ili objektu na ograničeno vrijeme radi ostvarivanja izravne ili neizravne komercijalne koristi”, pri čemu su uobičajena dva načina e-posudbe: prvi je način da korisnik ima pravo pristupa djelu na određeno vrijeme, a nakon isteka tog vremena

allows distance learning. E-books are useful for people with special needs, etc. In addition to numerous advantages, there is a long list of disadvantages related most often to knowledge of technology, access to technology, media literacy, but also legal issues (Pažur, 2013: 180-182).

The advent of e-books and e-book reading technology has influenced the processes of production, distribution and use of copyrighted works. Wilson (2013) highlights the emergence of the phenomenon of self-publishing, the fact that publishers can derive significant economic benefits from reduced printing and distribution costs as well as the ability for publishers to sell books directly to consumers through their own websites. This all affects bookstores directly by reducing the number of independent stores, the demands of library users lead to problems building library collections and user behaviour changes with the development and availability of reading devices.

E-books can be made available in different ways: they can be encrypted for use with specific software on a PC or PDA – by using digital rights management measures, they can be delivered over the network and viewed with a standard browser, and some may require special hardware such as a specific type of reader (Petr Balog, 2013: 81). For libraries, the organization, storage and use of e-books remains one of the biggest challenges. According to Balog, according to their basic features, e-books do not differ much from their printed versions because the issues of authorship, reviews or page layout were not significantly influenced by the media. What makes e-books significantly different from printed ones is the way they are used or transmitted to the reader (Petr Balog, 2013: 84).

Since the advent of e-books and inextricably linked e-lending, libraries have developed several areas of concern: archiving and content protection, the ability to rely on copyright exceptions and limitations, pricing, interlibrary loan, licensing flexibility, and user privacy (IFLA, 2013a). Given the many advantages of the digital form of the book and the mission that libraries have in gaining access to the material, the main question that arises is whether libraries can legally lend digital copies of books they offer in their physical form.

2 Certain issues regarding acquisition and e-lending in libraries

According to Horvat and Živković, e-book lending can be defined as “providing access to a digital work or object for a limited time in order to achieve direct

pristup je onemogućen, a drugi je način da korisnik preuzme djelo na svoje računalo, no datoteka prestaje biti dostupna nakon isteka određenog vremena (Horvat & Živković, 2012: 128).

Osim toga, Widdersheim (2014) navodi da se posudba e-knjige ili e-posudba odnosi na dvije vrste knjižničnih usluga. Prvo je posuđivanje primjeraka iz knjižnične digitalne zbirke, odnosno materijala koje knjižnice stvaraju, čuvaju, održavaju i čine dostupnima korisnicima, a druga usluga je posudba uređaja za čitanje. Digitalni sadržaji mogu biti e-knjige, audiozapisi, aplikacije, web-stranice, članci u bazama podataka, digitalizirana djela, djela pohranjena u institucijskim repozitorijima, kao i audio i videozapisi prenosivi putem interneta. Digitalnu knjižnicu obično čine elektronički sadržaj i infrastruktura koja podupire uporabu takvog sadržaja pa će se e-posudba često odnositi i na posudbu uređaja koji omogućavaju pristup zbirci ili sadržaju, poput prijenosnih računala, e-čitača, tableta i sl. Widdersheim upozorava na aspekt e-posudbe vezan uz privatnost korisnika – budući da se koriste mobilni uređaji kao što su e-čitači i tableti, koji imaju određene pozitivne značajke, ovi se uređaji također mogu koristiti kao “trackeri” koji potajno prikupljaju podatke o korisnicima i dostavljaju ih tvrtkama trećih strana. Pažljivije razmatranje usluga e-posudbe otkriva da tehnologije često privilegiraju interese kapitala, a ne javnog dobra. Knjižničari moraju utvrditi kako usluge i tehnologije komercijaliziraju zajednička dobra i zalagati se za rješenja koja izbjegavaju etičke i pravne probleme (Widdersheim 2014).

Nadalje, knjižnice sudjeluju ili su pokretači projekata digitalizacije građe, pri čemu radi obavljanja važne funkcije zaštite kulturne baštine knjižnice i davanja djela na korištenje javnosti trebaju odvagivati interese autora da zaštite svoje pravo nad autorskim djelom i interese korisnika. Autorsko pravo uređeno je na međunarodnoj i nacionalnoj razini pa svakako postoje i posljedice nezakonite digitalizacije ili digitalizacije koja nije promišljena s pravnog aspekta (vidi Šapro-Ficović, 2011).

Korisnici knjižnice e-knjigu mogu posuditi pomoću posebne platforme za posudbu ili na elektroničkom čitaču ili joj mogu pristupiti pomoću platforme izdavača / agregatora, pomoću mrežnih stranica, pomoću repozitorija ustanova (Pažur, 2013: 178). Više je vrsta modela nabave e-knjige u knjižnicama, pri čemu svaki model utječe na izgradnju knjižnične zbirke i ponude knjižnice. Budući da knjižnice ne kupuju naslove izravno od izdavača, već

or indirect commercial benefit”, with two common ways of e-lending: the first way is that the user has the right to access work for a certain time, and after that time access is disabled, and the other way is for the user to download the work to their computer, but the file ceases to be available after a certain time (Horvat & Živković, 2012: 128).

Widdersheim (2014) states that e-book lending or e-lending refers to two types of library services. The first is the lending of copies from the library’s digital collection, i.e. the materials that libraries create, store, maintain and make available to users, and the second service is the rental of reading devices. Digital content can be e-books, audio recordings, applications, websites, database articles, digitized works, works stored in institutional repositories as well as audio and video transmissions via the Internet. A digital library usually consists of electronic content and the infrastructure that supports the use of such content, so e-lending will often refer to lending devices that provide access to a collection or content, such as laptops, e-readers, tablets, etc. Widdersheim warns of the e-lending issues related to possible breaches of user privacy – mobile devices such as e-readers and tablets can also be used as “trackers” that secretly collect user data and deliver it to third-party companies. A closer look at e-lending services reveals that these technologies often consider or utilize personal data as a commercial good to be monetized, without much consideration to personal data protection or general public interests. Librarians need to identify how services and technologies commercialize library patrons’ data and advocate for solutions that avoid ethical and legal issues (Widdersheim, 2014).

Furthermore, libraries participate in or initiate source digitization projects, whereby in order to perform the important function of protecting the cultural heritage of the library and making the work available to the public, they should weigh the interests of authors to protect their copyright and user interests. As copyright is regulated at the international and national level there are certainly consequences of illegal digitization or digitization not considered, especially from a legal point of view (see Šapro-Ficović, 2011).

Library users can lend the e-book using a special lending platform or on an electronic reader, or they can access it through the publisher / aggregator platform, through websites, through the repository of institutions (Pažur, 2013: 178). There are several types of e-book acquisition models in libraries,

od distributera koji ugovaraju korištenje e-knjiga s nakladnicima te ih zatim putem platformi prodaju knjižnicama, događa se da distributeri uvjetuju na koji se način e-knjige mogu posuđivati korisnicima. Na taj se način e-knjige ne kupuju u knjižnicama za trajnu pohranu, već se ugovara licencija koja omogućava privremeno posredovanje u posudbi između knjižnice i knjižničnih korisnika. Najčešće se e-knjige distribuiraju u obliku zbirki i ne mogu se ugovoriti pojedinačni naslovi zasebno prema potrebama knjižnice i korisnika, već prema ponudi distributera. Nakladnici tako postaju glavna prepreka u pružanju usluge posudbe e-knjiga knjižničnim korisnicima pa knjižnice trebaju preuzeti ulogu pregovarača prilikom sklapanja ugovora s distributerom. Besen i Kirby (2012: 10-13) iznose načine na koje nakladnici utječu na korištenje e-knjiga u knjižnicama. Kako navode, načelo “jedan primjerak, jedan korisnik” nameće ograničenja na istovremeno korištenje. Prema tom načelu broj istovremenih posudbi jednog naslova e-knjige mora biti jednak broju primjeraka koje je knjižnica kupila. Ako žele povećati broj posudbi, knjižnice moraju kupiti više primjeraka, baš kao i kod tiskane knjige. Nadalje, navode Besen i Kirby, u praksi nakladnici ponekad ograničavaju i ukupan broj posudbi određenog djela. Nakladnik također može ograničiti vremenski period tijekom kojeg je e-knjiga dostupna korisnicima, a nakon isteka dogovorenog perioda knjižnica odlučuje hoće li produžiti licenciju.

Nabavna politika e-knjiga kojom zapravo upravljaju nakladnici, a ne knjižnice, uzrokovala je nezadovoljstvo u knjižničara, pa je 2012. godine morao reagirati Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske usluge (EBLIDA) objavom stava knjižničarske zajednice pod nazivom *Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva* u kojem osuđuje nabavnu politiku u kojoj distributeri odlučuju o knjižničnoj nabavi. EBLIDA je predložila revidiranje sustava autorskih prava za e-knjige, e-posudbu i e-sadržaje. Godinu dana kasnije, 2013. godine, IFLA objavljuje *Načela za knjižničnu e-posudbu* koja se temelje na uvjerenju da knjižnice moraju imati mogućnost za ugovaranje razumnih uvjeta korištenja licencija s nakladnicima i prema kojima je neprihvatljivo da nositelji autorskih prava djeluju pod pretpostavkom da mogu kontrolirati svu sljedeću upotrebu digitalnih djela nakon prodaje. Ako bi se postigao konsenzus da se koncept iscrpljenja prava¹ može primijeniti na digitalni sadržaj jednako

with each model influencing the construction of the library collection and the library offerings. Because libraries do not obtain titles directly from publishers, instead relying on distributors who contract e-books with publishers and then licence them to libraries through publishing platforms, distributors often have special conditions on how e-books can be lent to users. In this way, e-books are not purchased in libraries for permanent storage, but a license is negotiated that allows for temporary intermediation in lending between the library and library users. Most often, e-books are distributed in the form of collections and individual titles cannot be contracted separately according to the needs of the library and users, but according to the offer of the distributor. Publishers thus potentially become a major obstacle in providing e-book lending services to library users, so libraries need to take on a more active role when negotiating and concluding contracts with a distributor. Besen and Kirby (2012: 10-13) outline the ways in which publishers influence the use of e-books in libraries. As they state, the principle of “one copy, one user” imposes restrictions on simultaneous use. According to this principle, the number of simultaneous lendings of one e-book title must be equal to the number of copies purchased by the library. If they want to increase the number of loans, libraries have to licence more copies, just like with a printed book. Furthermore, Besen and Kirby state, in practice publishers sometimes limit the total number of lendings of a particular work. The publisher may also limit the period of time during which the e-book is available to users, and after the expiration of the agreed period, the library decides whether to renew the license.

The e-book acquisition policy, which is usually managed by publishers and not libraries, has caused dissatisfaction among many librarians. In 2012 the European Office for Library, Information and Documentation Services (EBLIDA) had to respond by publishing the library community’s position in *European Libraries and the challenges of e-publishing* in which it condemns the acquisition policy in which distributors decide on library acquisition.

EBLIDA has proposed a revision of the copyright system for e-books, e-lending and e-content. One year later, in 2013, IFLA published the *Library E-Lending Principles*, which are based on the belief that libraries must be able to negotiate reasonable license terms with publishers and that it is unacceptable for copyright holders to act on the assumption that they can control all the next use of digital works after the sale. If a consensus is to be reached

¹ Autor ima ovlasti zabrane ili dopuštenja distribucije svog djela, ali se to pravo iscrpljuje prvim odobrenjem za stavljanje u promet.

kao i na djela fiksirana na materijalnu podlogu (tiskane knjige, nosači zvuka i videa itd.), neka načela za koje se IFLA zalaže bila bi ispunjiva. IFLA-ina načela za e-posudbu u knjižnicama objavljuju se zasebno i revidiraju 2013. godine budući da se tržište e-knjige ubrzano razvijalo i pojavljivali su se različiti problemi knjižnica vezani uz e-knjige – od kupovine, ugovaranja licencija do posudbe. Isto tako se revidiraju i popratni dokumenti *IFLA E-Lending Background Paper*, pa je inačica iz 2013. dva puta revidirana i objavljena je nova inačica 2014. godine (*IFLA 2014 eLending Background Paper*). Svrha je popratnih dokumenata uputiti u pozadinu problema e-posudbe, okupiti trenutne stavove nakladnika, opisati razlike u pristupu znanstvenih i narodnih knjižnica prema problemima s digitalnim zbirkama, opisati pravni kontekst za e-posudbu i načela koja bi knjižnice trebale slijediti te osigurati detaljnu pravnu analizu e-posudbe.

U kontekstu osnaživanja uloge knjižnice u društvu EBLIDA je 2013. godine pokrenula kampanju *Pravo na e-čitanje* u kojoj se traži pravo na e-čitanje i ozakonjenje posudbe e-knjiga u knjižnicama kako bi se moglo ostvariti pravo na potpun i slobodan pristup elektroničkim informacijama u knjižnicama za sve građane Europe (EBLIDA, 2013). Povod za pokretanje kampanje bila je situacija u kojoj se moglo zakonito kupiti e-knjigu online na način da su kupci morali potpisati opširne licencije o uvjetima korištenja, potrošačke udruge bi tužile nakladnike e-knjiga, a nakladnici e-knjiga odbijali su prodati e-knjige knjižnicama, što je dovodilo do nemogućnosti distribucije e-knjige. U to vrijeme počele su i neke sudske parnice koje su kasnije uzrokovale učvršćivanje stava knjižničarskih zajednica u borbi protiv povlaštenog položaja nakladnika u odlučivanju o nabavnoj politici knjižnica. Prvi povod za optimizam bila je presuda Europskog suda u srpnju 2012. u kojoj je presudio da se načelo iscrpljenja prava distribucije kod kupnje računalnih programa odnosi jednako na elektronički preuzete kao i one na fizičkom mediju. Prema tome je bilo moguće nadati se da će se sljedećim presudama takvo načelo iscrpljenja prava distribucije primjenjivati i na e-knjige.

IFLA 2013. godine objavljuje šest načela za e-posudbu (IFLA, 2013b), a među načelima se svakako proteže težnja knjižničarske zajednice da se osigura pristup svim naslovima dostupnima na tržištu prema transparentnim uvjetima, težnja za dugoročnim očuvanjem naslova e-knjiga, neutralnost e-knjiga prema različitim platformama i njihov razvoj sa standardima pristupačnosti. Iz

that the concept of exhaustion of rights¹ can be applied to digital content as well as to works fixed on a material basis (printed books, audio and video media, etc.), some of the principles advocated by IFLA would be feasible. IFLA's e-lending principles in libraries were published separately and revised in 2013 as the e-book market developed rapidly and various library problems related to e-books emerged – from purchasing, contracting licenses to lending. The accompanying *IFLA E-Lending Background Paper* is also being revised, so the 2013 version was revised twice and a new version was published in 2014 (IFLA, 2014). The purpose of the accompanying documents is to background e-lending, to gather current views of publishers, to describe differences in the approach of scientific and public libraries to problems with digital collections, to describe the legal context for e-lending and the principles that libraries should follow, and to provide detailed legal analysis of e-lending.

In the context of strengthening the role of the library in society, in 2013 EBLIDA launched the *Right to E-Read* campaign, which calls for the right to e-reading and legalization of e-book lending in libraries in order to exercise the right to full and free access to electronic information for all European citizens (EBLIDA, 2013). The reason for launching the campaign was a situation where e-books could be legally purchased online in such a way that customers had to sign extensive licenses on terms of use, consumer associations would sue e-book publishers, and e-book publishers refused to sell e-books, which led to the inability to distribute the e-book. At that time, some lawsuits began, which later strengthened the position of library communities in the fight against the privileged position of publishers in deciding on the acquisition policy of libraries. The first reason for optimism was the judgment of the European Court in July 2012, in which it ruled that the principle of exhaustion of distribution rights in the purchase of computer programs applies equally to electronically downloaded and those on physical media. It was therefore to be hoped that in future judgments such a principle of exhaustion of distribution rights would apply to e-books.

In 2013, IFLA published six principles for e-lending (IFLA, 2013b), and among the principles is certainly the desire of the library community to ensure access to all titles available on the market

¹ The author has the power to prohibit or permit the distribution of his work, but this right is exhausted by the first marketing authorization.

perspektive primjenjive pravne regulacije osobito je značajno treće navedeno načelo koje nalaže da “uvjeti licenciranja/kupovine e-knjiga moraju poštovati ograničenja autorskih prava u korist knjižnica i korisnika, uključujući, ako je prema nacionalnom zakonodavstvu primjenjivo: a) pravo kopiranja dijela e-knjige; b) reformatiranje djela u svrhu zaštite ako je e-knjiga kupljena/licencirana kao trajno dostupna; c) stvaranje kopije za međuknjižničnu posudbu; d) reformatiranje djela za osobe s poteškoćama ili invaliditetom; e) zaobilazanje mjera tehnološke zaštite u svrhu ostvarivanja one svrhe koja ne krši prava autora” (IFLA, 2013b). Kasnije se načela revidiraju nekoliko puta, što rezultira objavom novih načela 2021. godine i razvojem koncepta kontrolirane e-posudbe.

U dokumentu *IFLA 2014 eLending Background Paper* ističe se kako nakladništvo knjiga kao dominantna kulturna industrija u Europi ima ključnu ulogu u gospodarskom, društvenom, političkom, etičkom, obrazovnom i znanstvenom razvoju Europe. U dokumentu se navodi da u brojnim zemljama nakladnička industrija prima vladinu potporu u znak priznanja društvenom dobru kojemu služi produkcija i distribucija pisane kulture. Knjižnice se smatraju sastavnim dijelom ovog ekosustava čitanja pa uskraćivanje e-knjiga iz knjižničnih zbirki ima potencijal oslabiti percepciju nakladništva kao djelatnosti korisne za društvo u cjelini. Napominje se da se knjižničari bore s načinom održavanja temeljnih načela poput slobodnog pristupa informacijama za sve u kontekstu ograničenog pristupa e-knjigama i nametnutih licencija za e-knjige. Ključni izazov s kojim se knjižnice suočavaju u pružanju pristupa e-knjigama jest ugovaranje licencija koje s jedne strane nakladnicima i autorima pružaju dovoljnu sigurnost da knjižnice podržavaju dostupnost njihovim djelima, a ne potkopavaju njihov poslovni model, a da se s druge strane istovremeno dopušta knjižnici da nastavi sa svojim temeljnim funkcijama koje uključuju: čuvanje djela za buduće naraštaje; posudbu djela korisnicima, kopiranje dijelova djela u svrhe koje ne ugrožavaju autorska prava, međuknjižničnu posudbu, osiguravanje alternativnih formata za korištenje slijepim i slabovidnim osobama. Politika e-posudbe i njeni ekonomski aspekti u Europskoj uniji, s naglaskom na raznolikost usvojenih modela od strane agencija koje pružaju usluge e-posudbe u knjižnicama, opisani su u studiji pripremljenoj za Europski parlament (Mount, 2016). Studija je pokazala da se uvjeti licenciranja, trajanje posudbe i cijene razlikuju od zemlje do zemlje

under transparent conditions, the desire for long-term preservation of e-book titles, e-neutrality book according to different platforms and their development with accessibility standards. From the perspective of applicable legal regulation, the third principle is particularly important, stating that “eBook licensing/purchase options must respect copyright limitations and exceptions available to libraries and their users in national law, such as the right to: a. Copy a portion of the work b. Re-format the work for preservation purposes if it is licensed and/or purchased for permanent access c. Provide a temporary copy of the work to another library in response to a user request d. Reformat a work to enable access for people with print disabilities e. By-pass a technological protection measure for the purpose of exercising any non-infringing purpose” (IFLA, 2013b). Later, the principles are revised several times, resulting in the publication of new principles in 2021 and the development of the concept of controlled digital lending.

The *IFLA 2014 eLending Background Paper* points out that book publishing as the dominant cultural industry in Europe plays a key role in the economic, social, political, ethical, educational and scientific development of Europe. The document states that in many countries the publishing industry receives government support in recognition of the social good served by the production and distribution of written culture. Libraries are considered an integral part of this reading ecosystem, so denying e-books from library collections has the potential to weaken the perception of publishing as an activity beneficial to society as a whole. It is noted that librarians struggle with maintaining basic principles such as free access to information for all in the context of limited e-book access and imposed e-book licenses. A key challenge facing libraries in providing access to e-books is contracting licenses, which on the one hand provide publishers and authors with sufficient security that libraries support accessibility to their works, not undermine their business model, while allowing libraries to continue with its core functions which include: preserving works for future generations; lending works to users, copying parts of works for purposes that do not infringe copyright, interlibrary loan, providing alternative formats for use by blind and partially sighted people.

E-lending policies and their economic aspects in the European Union, with an emphasis on the diversity of models adopted by agencies providing e-lending services in libraries, are described in a study prepared for the European Parliament (Mount,

budući da ne postoji standardni model e-posudbe, a europsko zakonodavstvo u skladu s Direktivom o pravima javne posudbe nije doneseno do trenutka pisanja studije.

Vitiello (2021) navodi da bi strategije knjižnica trebale imati za cilj ojačati svoju relevantnost u segmentu distribucije i pokazati sposobnost pružanja usluga svim akterima u lancu vrijednosti koji spaja knjige i informacije, što za sada nažalost ne uspijevaju. Ova bi uloga trebala utjecati i na normalizaciju odnosa knjižnica – izdavač.

3 Uloga e-knjige u promicanju ljudskih prava, osobito za vrijeme pandemija

Pandemija koronavirusa promijenila je način na koji ljudi žive, djeluju međusobno i komuniciraju s drugima. Neke su promjene ostale privremene, dok su neke ostale trajne. U potrazi za osobnim razvojem, obrazovanjem i učenjem pojedinci su tijekom *lock-downa* često imali potrebu posezati za digitalnim materijalima koji su im bili dostupni na daljinu. Kao što je navedeno u promotivnoj knjižici o kontroliranoj e-posudbi (Adams, Bailey, & Freeland, 2019), znanje čini pojedince jačima i otpornijima, pruža put do obrazovanja i sredstva za osiguranje posla. No, za mnoge pojedince udaljenost, vrijeme, trošak ili invaliditet predstavljaju prepreke za pristup informacijama koje se nalaze u tiskanim knjigama. Iz tih razloga važnu ulogu ima digitalizacija. Pojedinci koji većini informacija pristupaju putem interneta bit će pod većim utjecajem lažnih vijesti, dezinformacija, neprovjerenih informacija, a provjerene i znanstveno utemeljene informacije koje se nalaze u starijoj i tiskanoj građi neće im biti dostupne. Tako se stvorila inicijativa knjižnica da se informacije dostupne samo u tiskanom obliku učine jednako dostupnima kao one na internetu putem digitalizacije. Digitalizacijom se daje i novi život starim knjigama, rasprodanim izdanjima, povijesnim dokumentima (Adams, Bailey, & Freeland, 2019).

U nedostatku ljudskog kontakta važnu ulogu ima informacijska tehnologija koja omogućava pojedincima pristup raznim potrebnim sadržajima. Malaquias et al. (2021) proveli su istraživanje o popularnosti e-knjige u razdoblju pandemije. Istraživanje je pokazalo da je e-knjigama porasla popularnost te da su pozitivno korelirani s jedne strane stupanj razvijenosti zemalja u kojima je i informacijska tehnologija u većoj mjeri prihvaćena s potražnjom e-knjiga s druge strane. Prema dostupnim podacima u Škotskoj je korištenje e-knjige u knjižnicama tijekom pandemije poraslo

2016). The study showed that licensing conditions, loan duration and prices vary from country to country as there is no standard e-lending model and European legislation under the Public Lending Rights Directive has not been enacted at the time of writing.

Vitiello (2021) states that library strategies should aim to strengthen their relevance in the distribution segment and demonstrate the ability to provide services to all actors in the value chain that connects books and information, which unfortunately have failed so far. This role should also influence the normalization of the library-publisher relationship.

3 The role of e-books in promoting human rights, especially during pandemics

The coronavirus pandemic has changed the way people live, interact with each other and communicate with others. Some changes remained temporary, while some remained permanent. In the search for personal development, education and learning, individuals during the *lock-down* often had the need to resort to digital materials that were available to them remotely. As noted in the promotional booklet on controlled digital lending (Adams, Bailey, & Freeland, 2019), knowledge makes individuals stronger and more resilient, provides a pathway to education, and means to secure employment. But for many individuals, distance, time, cost, or disability are barriers to accessing information found in printed books. For these reasons, digitization plays an important role. Individuals who access most information via the Internet will be more affected by false news, misinformation, unverified information and the inability to access verified and scientifically based information found in older and printed material will not be available to them. Thus was created the initiative of libraries to make information available only in printed form equally accessible as that on the Internet through digitization. Digitization also gives new life to old books, sold-out editions, historical documents (Adams, Bailey, & Freeland, 2019).

In the absence of human contact, an important role is played by information technology, which enables individuals to access various necessary contents. Malaquias et al. (2021) conducted research on the popularity of e-books during the pandemic period. The research showed that e-books have increased in popularity and that they are positively correlated on the one hand with the level of development of countries in which information

za 100%, dok je u godinama bez pandemije taj rast bio 33% godišnje (Robinson et al., 2021). U Hrvatskoj, narodne knjižnice koje do 2020. godine nisu nudile e-posudbu i upravo su se spremale na proširivanje usluga, primorane pandemijom ubrzale su nabavu e-knjiga i već u travnju 2020. omogućile pristup e-knjigama, a neke od knjižnica nudile su čak i mogućnost besplatnog tromjesečnog članstva osobama koje ne žive na području gdje se knjižnice nalaze, pa je zapravo svim građanima Hrvatske omogućena posudba e-knjiga (Solis & Kear, 2020). U Italiji se ističe potreba za digitalnom strategijom u knjižnicama koja uključuje i digitalizaciju i e-posudbu budući da se u vrijeme pandemije pokazalo kako je digitalizacija u talijanskim knjižnicama naišla na organizacijske prepreke i kulturne barijere koje uključuju i digitalnu podjelu te je na različitim razinama realizacije (Tammaro, 2020).

Istovremeno s pojavom pandemije i protuepidemijskih mjera, izolacije i smanjenih kontakata i mogućnosti općenito, pojačano se posegnulo za digitalizacijom. S druge strane, u pogledu pristupa informacijskim tehnologijama i dalje ostaju tradicionalna područja brige, poput *digitalne podjele* (Barnes, 2020). Stariji građani bez interneta osjetili su utjecaj digitalne podjele, bili su isključeni iz digitalne komunikacije, nisu mogli kupovati preko interneta niti su mogli koristiti mogućnosti za poboljšanje mentalnog zdravlja na daljinu, dok su srednjoškolci i starija djeca iz siromašnih zajednica isključena (sigurno barem privremeno) iz online obrazovanja i pristupa obrazovnim sadržajima.

Pojedinci koji u suvremenom informacijskom društvu nemaju pristup informacijsko-komunikacijskom tehnološkom sustavu bivaju isključeni iz društva. *Digitalna podjela*, pojam koji izvorno koristi Lloyd Morrisett 1990-ih godina, označava procjep koji dijeli ljude u dvije grupe: *digitalno uključeni* (ljude koji koriste tehnologiju i internet) i *digitalno isključeni* (ljude koji ne koriste tehnologiju i internet). Knjižnice mogu imati važnu ulogu u smanjenju digitalne podjele ako omogućavaju pristup tehnologiji i podučavaju korisnike kako da se njome služe i kako da koriste prednosti digitalnog okružja.

Jones (2021) tvrdi kako ograničen pristup e-knjizi dovodi do ometanja ljudskih prava korisnika knjižnica koji ovise upravo o takvoj knjizi, misleći pri tome na korisnike s poteškoćama u čitanju i korisnike s invaliditetom. E-knjige su postale jednako važne i vrijedne za knjižnične zbirke kao tradicionalne

technology is more accepted with the demand for e-books on the other hand. According to available data in Scotland, the use of e-books in libraries during the pandemic increased by 100% while in the years without a pandemic this growth was 33% per year (Robinson et al., 2021). In Croatia, public libraries that did not offer e-lending until 2020 and were just preparing to expand their services, forced by the pandemic to speed up the acquisition of e-books and already in April 2020 provided access to e-books, and some of the libraries offered even the possibility of free three-month membership for people who do not live in the area where the libraries are located, so in fact all citizens of Croatia are allowed to lend e-books (Solis & Kear, 2020). In Italy, the need for a digital strategy in libraries, including digitization and e-lending, is highlighted, as the pandemic showed that digitalisation in Italian libraries encountered organizational barriers and cultural barriers involving digital sharing and at different levels of implementation (Tammaro, 2020).

Simultaneously with the emergence of pandemics and anti-epidemic measures, isolation and reduced contacts and opportunities in general, digitalization has been intensified. On the other hand, in terms of access to information technologies, traditional areas of concern remain, such as the *digital divide* (Barnes, 2020). Older citizens without the Internet felt the impact of the digital divide, were excluded from digital communication, could not shop online or use opportunities to improve mental health remotely, while high school students and older children from poor communities were excluded (certainly at least temporarily) from online education and access to educational content.

Individuals who do not have access to the information and communication technology system in the modern information society are excluded from society. *Digital divide*, a term originally used by Lloyd Morrisett in the 1990s, denotes a gap that divides people into two groups: *digitally included* (people who use technology and the Internet) and *digitally excluded* (people who do not use technology and the Internet). Libraries can play an important role in reducing the digital divide if they provide access to technology and teach users how to use it and how to take advantage of the digital environment.

Jones (2021) argues that limited access to an e-book leads to a violation of the human rights of library users who depend on such a book, referring to users with reading difficulties and users with disabil-

knjige i časopisi, a pristup e-knjigama trebao bi se smatrati ljudskim pravom. E-knjige su važne mnogim korisnicima upravo zbog njihove pristupačnosti. Međutim, zbog velike praktičnosti koje e-čitači i tekstovi u digitalnom formatu nude za korisnike s niskim primanjima i korisnike s invaliditetom, e-knjige mogu ponekad postati jedini način pristupa informacijama, obrazovanju i literaturi. Mnogi argumenti podupiru ideju da, kada se pristup informacijama i druga temeljna ljudska prava mogu ostvariti samo putem određene vrste medija, poput interneta, pristup tom mediju postaje svojevrsno “pomoćno” ljudsko pravo. Isti slučaj može se primijeniti i na e-knjige (Jones, 2021). Lewis (2013) se osvrnula na ogromnu informacijsku nejednakost koja je postojala unutar knjižnica u prošlosti za osobe s invaliditetom i načine na koje su pristup internetu, adaptivna tehnologija i e-knjige premostili taj jaz. Zbog dosega koje su postigli uređaji za čitanje e-knjiga i nakladnici razvojem adaptivne tehnologije, slijepe osobe, osobe oštećena vida i osobe s poteškoćama u čitanju, kao i osobe koje zbog fizičke udaljenosti ili siromaštva imaju otežan pristup knjigama, čine posebnu populaciju koja je najviše pogođena kada e-knjiga postane nedostupna (Lewis, 2013: 230).

4 Načela kontrolirane e-posudbe

Posljednjih se godina, osobito u kontekstu pandemije COVID-19, više pažnje u literaturi posvetilo konceptu “kontrolirane e-posudbe” (*Controlled Digital Lending*, CDL), a nakon višegodišnje pripreme IFLA 2021. objavljuje *Izjavu o kontroliranoj e-posudbi*. CDL kao koncept pomaže u ispunjavanju misije knjižnica u podupiranju istraživanja, obrazovanja i sudjelovanja u kulturnom životu u granicama postojećih zakona o autorskom pravu.

U *Izjavi o kontroliranoj e-posudbi* kao ključni razlog kojim se želi promicati koncept CDL-a navodi se nemogućnost tržišta da na dosljednoj i poštenoj osnovi omogući pristup djelima u digitalnom obliku. Za knjižnice je u stvarnosti vrlo mali dio knjiga dostupan u digitalnom obliku, bilo zbog toga što su rasprodane (pa se ne ulaže u objavljivanje digitalnih inačica) ili zbog nedostatka sredstava u izdavačkim kućama ili odbijanja prodaje knjižnicama. Ovi razlozi dovode do toga da knjižnice ne mogu ispunjavati svoju misiju u poticanju istraživanja i učenja u digitalnom dobu.

Kriza koju je stvorila pandemija COVID-19 iznijela je u prvi plan mnoga pitanja dostupnosti i cijena e-knjiga budući da korisnici više nisu mogli fizički posjećivati knjižnice, a rad knjižnica se odjednom

ities. E-books have become just as important and valuable to library collections as traditional books and magazines, and access to e-books should be considered a human right. E-books are important to many users precisely because of their accessibility. However, due to the great convenience that e-readers and texts in digital format offer for low-income users and users with disabilities, e-books can sometimes become the only way to access information, education and literature. Many arguments support the idea that when access to information and other fundamental human rights can only be exercised through a particular type of medium, such as the Internet, access to that medium becomes a kind of “auxiliary” human right. The same case can be applied to e-books (Jones, 2021). Lewis (2013) looked at the huge information inequality that has existed within libraries in the past for people with disabilities and the ways in which Internet access, adaptive technology, and e-books have bridged that gap. Due to the reach of e-book readers and publishers with the development of adaptive technology, blind people, visually impaired people and people with reading difficulties, as well as people who have difficulty accessing books due to physical distance or poverty, make up the special population most affected when an e-book becomes unavailable (Lewis, 2013: 230).

4 Principles of controlled digital lending

In recent years, especially in the context of the COVID-19 pandemic, more attention has been paid in the literature to the concept of “controlled digital lending” (CDL), and after many years of preparation, IFLA 2021 published a *Statement on controlled digital lending*. The CDL as a concept helps fulfil the mission of libraries in supporting research, education and cultural participation in cultural life within the limits of existing copyright laws.

The *Statement on controlled digital lending* cites the inability of the market to provide access to works in digital form on a consistent and fair basis as a key reason to promote the concept of CDL. For libraries, in reality, very few books are available in digital form, either because they are sold out (so no investment is made in publishing digital versions) or because of a lack of funds in publishing houses or a refusal to sell to libraries. These reasons lead to libraries failing to fulfil their mission in fostering research and learning in the digital age.

The crisis created by the COVID-19 pandemic brought to the fore many issues of e-book availability

morao prebaciti na usluge na daljinu. Kao što je ranije navedeno, problem s e-knjigama je u tome što, čak ako su i dostupne knjižnicama za nabavu, moguće je sklopiti samo ugovore o licencijama uglavnom po znatno višim cijenama nego što bi bile za tiskanu knjigu ili pod mnogo restriktivnijim uvjetima nego za tiskane knjige. U nekim slučajevima knjižnice su obvezne kupovati velike zbirke e-knjiga koje su unaprijed uređene jer nakladnici ne dopuštaju nabavu samo određenih željenih naslova. Nameće se zaključak da to uistinu smanjuje slobodu izbora knjižnica za nabavu i da podupire potrebe istraživača i čitatelja općenito, bez obzira na profil populacije koju knjižnica uslužuje.

Kada nema dostupnih e-knjiga ili su odredbe i uvjeti za osiguravanje pristupa postali prepreka, mogućnost knjižnica da digitaliziraju tiskane knjige zakonito nabavljenih knjiga značila bi da bi pri određivanju cijena i uvjeta za korištenje e-knjige i drugih elektroničkih izvora nositelji prava morali primijeniti ista načela što se tiče fizičkih knjiga. Kako se navodi u Izjavi, to bi srušilo barijeru između tržišta tiskanih knjiga i e-knjiga i tako omogućilo veću konkurenciju među njima. To bi pomoglo osigurati kontinuiranu učinkovitost zaštite koju knjižnice pružaju protiv negativnih posljedica lošeg funkcioniranja tržišta e-knjiga. Konceptom kontrolirane e-posudbe IFLA podržava posudbu dislociranim i manje mobilnim korisnicima kako bi se promicala ideja da prisiljavanje korisnika na fizički dolazak u knjižnicu predstavlja oblik diskriminacije.

Kontrolirana e-posudba (CDL) u kontekstu posudbe knjiga koncept je koji promiče ideju prema kojoj bi knjižnice trebale biti u mogućnosti posuđivati digitalizirane kopije djela iz svoje zbirke pridržavajući se jednakog “omjera primjeraka u vlasništvu knjižnice i posuđenog primjerka”. Primjerice, ako knjižnica posjeduje jedan primjerak tiskane knjige, može načiniti kopiju u digitalnom obliku, staviti tiskanu inačicu izvan posudbe, a posuđivati isključivo digitaliziranu inačicu prema načelu jednog korisnika u određenom vremenu posudbe. Ako knjižnica posjeduje dva tiskana primjera u originalu, može primijeniti isto načelo – ne smije biti više od dva primjerka u posudbi, bez obzira na format, u istom vremenskom periodu. Riječ “kontroliran” u konceptu kontrolirane e-posudbe označava *tehnologije digitalnog upravljanja pravima* (engl. *digital rights management*, DRM) i zaštićeni pristup datotekama koji onemogućava nezakonitu distribuciju i umnožavanje te je takva e-knjiga dostupna samo jednom korisniku istovremeno, baš kao i tiskana knjiga. CDL se

and pricing as users could no longer physically visit libraries and library operations suddenly had to switch to remote services. As mentioned earlier, the problem with e-books is that even if they are available to libraries for purchase, it is only possible to enter into license agreements mostly at significantly higher prices than they would be for a printed book or under much more restrictive conditions than for printed books. In some cases, libraries are required to purchase large collections of e-books that are pre-arranged because publishers do not allow the acquisition of only certain desired titles. The conclusion is that this truly reduces the freedom of libraries to choose to acquire and that it supports the needs of researchers and readers in general, regardless of the profile of the population that the library serves.

When no e-books are available or access terms and conditions have become an obstacle, the ability of libraries to digitize printed books of legally acquired books would mean that in setting prices and conditions for using e-books and other electronic sources, rightsholders would have to apply the same principles as far as physical books are concerned. As stated in the Statement, this would break down the barrier between the printed book and e-book markets and thus allow for greater competition between them. This would help ensure the continued effectiveness of the protection that libraries provide against the negative consequences of a poorly functioning e-book market. With the concept of controlled digital lending, IFLA supports lending to dislocated and less mobile users to promote the idea that forcing users to physically come to the library is a form of discrimination.

Controlled digital lending (CDL) in the context of book lending is a concept that promotes the idea that libraries should be able to lend digitized copies of works from their collection by adhering to the same “owned-to-loaned” ratio. For example, if a library has one copy of a printed book, it can make a copy in digital form, put the printed version out of the loan, and lend only the digitized version according to the one-user principle at a given time of the loan. If the library has two printed copies in the original, it can apply the same principle – there should not be more than two copies in the loan, regardless of format, in the same time period. The word “controlled” in the concept of controlled digital lending means *digital rights management* (DRM) and protected access to files that prevent illegal distribution and duplication, and such an e-book is available only to one user at a time, just like a printed book. The CDL is

temelji na ograničenjima u legislativi o autorskom pravu za razliku od sadašnjih rješenja koja se temelje na licenciranju u kontekstu komercijalnog tržišta. Prema zamislima Hansen i Courtney (2018), nakon što se prodajom knjige od strane nakladnika knjižnici iscrpi pravo prve prodaje, digitalizacija tiskane knjige i njezina posudba dopuštene su dokle god ukupan broj (tiskanih i digitalnih) inačica u posudbi ne prelazi broj primjeraka koje je knjižnica zakonito nabavila (kupnjom ili darom). Istovremeno dok je digitalizirana knjiga posuđena svaka se tiskana inačica knjige treba izolirati iz posudbe. Američka *Izjava o stavu o kontroliranoj e-posudbi (Position Statement on Controlled Digital Lending)* objavljena je 2018. godine na stranicama američke organizacije koja podržava CDL i tamo su vidljivi potpisnici Izjave, redom američka sveučilišta i knjižnice (Bailey, 2018). Hansen i Courtney (2018) navode šest kontrolnih točaka prema kojima bi CDL postizala isti učinak na tržištu e-knjige kao i prva prodaja fizičke knjige:

- 1) izvorna djela moraju biti zakonito nabavljena;
- 2) CDL se primjenjuje samo kod djela koja su u vlasništvu knjižnice, a nisu pod licencijskim ugovorom;
- 3) mora se ograničiti ukupan broj kopija u bilo kojem formatu u cirkulaciji u određenom vremenu na broj fizičkih djela koje knjižnica zakonito posjeduje, tzv. "omjer posjedovanog i posuđenog";
- 4) jedna digitalna inačica smije se posuditi samo jednom korisniku baš kao što se posuđuje i fizička knjiga;
- 5) treba ograničiti vremenski period za svaku posudbu analogno fizičkoj posudbi;
- 6) treba koristiti tehnička ograničenja radi zaštite od neovlaštenog kopiranja i distribucije.

Navedene kontrole, osobito primjena DRM-a, osiguravaju da, baš kao i kod fizičkih knjiga, knjižnica ima kontrolu nad digitalnim kopijama i da se ne mogu (osim nezakonitim radnjama) umnožiti u dodatne kopije (Hansen & Courtney, 2018: 24-25). Međutim, korištenje DRM tehnologija ima mnogo nedostataka i nije izgledno da će se knjižnice moći osloniti na korištenje takve tehnologije. Uočeni su nedostaci DRM tehnologije koji ih čine neučinkovitim (CARNet CERT, 2007). Privatnost postaje ugrožena jer ove tehnologije omogućavaju praćenje aktivnosti korisnika, što ugrožava temeljne slobode korisnika poput slobode izražavanja (Kerr & Bailey, 2004). Osim toga, kako navodi Rončević (2020), DRM sustavi nisu uvijek pristupačni, a kontrola često ostaje u rukama dobavljača, koji prate

based on limitations in copyright law as opposed to current solutions based on licensing in the context of the commercial market. According to the ideas of Hansen and Courtney (2018), after the sale of a book by the publisher to the library exhausts the right of the first sale, digitization of the printed book and its lending are allowed as long as the total number of (printed and digital) versions in the loan does not exceed legally procured (by purchase or gift). At the same time as the digitized book is on loan, each printed version of the book should be isolated from the loan. American *Position Statement on Controlled Digital Lending* was published in 2018 on the site of the American organization that supports CDL and there are visible signatories of the *Position Statement*, respectively American universities and libraries (Bailey, 2018). Hansen and Courtney (2018) list six checkpoints according to which CDL would achieve the same effect in the e-book market as the first physical book sales:

- 1) original works must be legally acquired;
- 2) CDL applies only to works owned by the library and not under a license agreement;
- 3) the total number of copies in any format in circulation at a given time must be limited to number of physical works that library legally possesses (so called "owned to loaned ratio");
- 4) one digital version may be lent to only one user at a time just as a physical copy would be loaned;
- 5) limit the time period for each lend to one that is analogous to physical lending;
- 6) digital rights management should be used to protect against unauthorized copying and distribution.

These controls, especially the application of DRM, ensure that, just like with physical books, the library has control over digital copies and cannot be (other than by illegal actions) duplicated into additional copies (Hansen & Courtney, 2018: 24-25). However, the use of DRM technologies has many drawbacks and it is unlikely that libraries will be able to rely on the use of such technology. Deficiencies in DRM technology have been identified that make them inefficient (CARNet CERT, 2007). Privacy is becoming compromised because these technologies actually monitor user activities, which undermines fundamental user freedoms such as freedom of expression (Kerr & Bailey, 2004). In addition, according to Rončević (2020), DRM systems are not always accessible and control often remains in the hands of vendors, who monitor activities to ensure that the library regularly renews its license. The

aktivnosti kako bi osigurali da knjižnica redovito obnavlja svoju licencu. Proces ugovaranja je složen, budući da knjižnice ponekad moraju pregovarati o pravima za svakog nakladnika, u nekim slučajevima na temelju naslova po naslovu. Što se korisničkog iskustva tiče javljaju se brojni problemi iz razloga što je teže koristiti e-knjige zaštićene DRM-om. Rončević ističe nekoliko preporuka za knjižnice kako bi se smanjile negativne posljedice upotrebe DRM tehnologija u korist knjižničnih korisnika: knjižničari trebaju prihvatiti DRM tehnologiju otvorenog uma, štitići privatnost korisnika, educirati korisnike o sadržajima u otvorenom pristupu, kao i promovirati otvoreni pristup podržavanjem projekata i inicijativa otvorenog pristupa (Rončević, 2020: 26).

S obzirom na to da se zakonodavni okvir za autorsko pravo u Europi razlikuje od zemlje do zemlje, za pravne temelje za CDL u IFLA-inoj Izjavi se upućuje na određena načela. Svako načelo zasebno trebalo bi se odraziti u nacionalnim zakonima, a knjižnice bi trebale nastojati slijediti ta načela kod zakonodavca zalažući se za njih. Zajedno, načela pružaju dovoljnu osnovu za omogućavanje kontrolirane e-posudbe. Tamo gdje pravni uvjeti u pojedinim zemljama ne postoje, IFLA poziva na poduzimanje mjera kako bi se to ispravilo, čime bi se knjižnicama omogućila digitalizacija i posudba e-knjiga u “omjeru posjedovanog i posuđenog” te bi one na taj način dodatno ostvarile svoj potencijal u podršci učenju, istraživanju i pristupu kulturi u digitalnom dobu.

IFLA 2021. godine navodi sljedeća načela kontrolirane e-posudbe:

- 1) sloboda nabave i posudbe predstavlja osnovnu funkciju rada knjižnica;
- 2) upotreba e-knjige treba imati najmanje jednaku fleksibilnost kao i upotreba tiskane knjige;
- 3) prihvatljivo je koristiti više od jednog ograničenja² istovremeno.

Kao što se u Izjavi navodi, uz prvo je načelo važno naglasiti da posudba ne predstavlja isključivo pravo prema primjenjivom međunarodnom pravnom okviru autorskog prava, već u većini država članica EU pripada pravnom institutu ograničenja autorskog prava formiranom sukladno doktrini iscrpljenja prve prodaje.

Uz drugo načelo IFLA pojašnjava kako, ukoliko se pravila o autorskom pravu ne prilagode digitalnom dobu i uzmu u obzir nove modalitete upotrebe

contracting process is complex, as libraries sometimes have to negotiate rights for each publisher, in some cases on a title-by-title basis. As far as user experience is concerned, there are a number of problems due to the fact that it is more difficult to use DRM-protected e-books. Rončević highlights several recommendations for libraries to reduce the negative consequences of using DRM technologies for the benefit of library users: librarians should embrace DRM technology with an open mind, protect user privacy, educate users about freely available materials, and actively support open access by supporting open access projects and initiatives (Rončević, 2020: 26).

Given that the legislative framework for copyright in Europe varies from country to country, the legal basis for CDLs in the IFLA Statement refers to certain principles. Each principle separately should be reflected in national laws, and libraries should strive to follow these principles with the legislator by advocating for them. Together, the principles provide a sufficient basis for enabling controlled digital lending. Where legal requirements do not exist in some countries, IFLA calls for measures to remedy this, enabling libraries to digitize and lend e-books in an owned-to-loaned ratio and thus further realize their potential in supporting learning, research and access to culture in the digital age.

IFLA 2021 states the following principles of controlled digital lending:

- 1) freedom of acquisition and lending is a basic function of libraries
- 2) the use of e-books should have at least the same flexibility as the use of printed books
- 3) it is acceptable to use more than one restriction² simultaneously.

As stated in the Statement, in addition to the first principle, it is important to emphasize that lending is not an exclusive right under the applicable international copyright law but in most EU Member States belongs to the copyright restriction legal institute formed in accordance with the doctrine of exhaustion of first sale.

In addition to the second principle, IFLA clarifies that if copyright rules are not adapted to the digital age and new modalities for the use of copyrighted works are taken into account, there is a risk that copyright will no longer meet public interest objectives. For IFLA, the so-called “technological

² Pri čemu se misli na ograničenja autorskog prava

² This refers to copyright restrictions

autorskim pravom zaštićenih djela, postoji rizik da autorsko pravo više neće ispunjavati ciljeve od javnog interesa. Za IFLA-u bi tzv. “tehnološka neutralnost”³ također trebala štititi od namjerne ili nepažljive upotrebe ugovornih odredbi i tehnoloških mjera kako bi se spriječila, odnosno onemogućila zakonita upotreba djela pod ograničenjima.

Knjižnice bi prema tome trebale moći (bilo pod načelom iscrpljenja ili ograničenja za posudbu) digitalizirati i posuđivati djela elektronički jednako kao što ih posuđuje fizički. U slučajevima e-posudbe, dok god se poštuju temeljna načela CDL-a (kao što su ograničenje vremena posudbe i omjer broja nabavljenih primjeraka i posuđenih primjeraka) putem adekvatnih tehnoloških zaštitnih mjera, digitalizacija i posudba takvih djela bi trebale biti moguće i prihvatljive (IFLA, 2021). Preporuka Hansen i Courtney (2018) za smanjivanje rizika za nezakonitu digitalizaciju knjiga za e-posudbu su sljedeće: truditi se pronaći “dobre kandidate”, odnosno knjige s najmanjim rizikom i najjačim argumentom poštene upotrebe, iako to nije nužno povezano – općenito su to knjige nisu trenutno komercijalno tražene. To znači da se valja usredotočiti na dokumentarnu ili nefikcionalnu građu, građu u kategoriji “izvan tiska, izvan tržišta” i na starija djela.

5 Autorskopравни okvir za posudbu autorskih djela i naknadu u knjižnicama u Hrvatskoj

Kako bi se moglo govoriti o uvjetima za kontroliranu e-posudbu u Hrvatskoj, neophodno je razmotriti autorskopравни okvir za posudbu autorskih djela u knjižnicama. Općenito, autorsko pravo se stječe stvaranjem djela i za njegovo priznavanje nije potrebno ispuniti nikakve formalne uvjete (Gliha, 2017). Pri tome je objekt autorskog prava djelo, a nositelj autorskog prava autor. Kao što I. Gliha navodi, izvori autorskog prava u Hrvatskoj su Ustav Republike Hrvatske, zakoni i međunarodni ugovori. Autorsko pravo daje autoru neposrednu i apsolutnu pravnu vlast glede autorskog djela pa autor s autorskim djelom i koristima koja stekne od njega može činiti što ga je volja (pozitivni aspekt) i isključiti svakoga drugoga od toga (negativni aspekt) ako to nije protivno tuđim pravim ili zakonskim ograničenjima (Gliha, 2017: 31).

³ Tehnološka neutralnost je sloboda pojedinaca i organizacija da izaberu najprikladniju i najprimjereniju tehnologiju za svoje potrebe. Prema načelu tehnološke neutralnosti ne nameću se niti se diskriminiraju nikakvi proizvodi ili usluge u korist uporabe određene vrste tehnologije (vidi: Katulić, 2011: 1347).

neutrality”³ should also protect against the intentional or negligent use of contractual provisions and technological measures to prevent or prevent the lawful use of restricted acts.

Libraries should therefore be able (either under the principle of exhaustion or lending restrictions) to digitize and lend works electronically just as they lend them physically. In e-lending cases, as long as the basic principles of the CDL (such as limiting the lending time and the ratio of owned and lent copies) through adequate technological safeguards are followed, digitization and lending of such works should be possible and acceptable (IFLA, 2021). Hansen and Courtney (2018) recommendation for reducing the risk of illegal digitization of e-lending books is as follows: try to find “good candidates” or books with the least risk and the strongest argument of fair use, although this is not necessarily related – in general, these books are not currently commercially sought after. This means focusing on documentary or non-fiction material, material in the “out of print, out of the market” category, and older works.

5 Copyright framework for lending and public lending fees in libraries in Croatia

In order to be able to discuss the conditions for controlled digital lending in Croatia, it is necessary to consider the copyright framework for lending copyrighted works in libraries.

In general, copyright is acquired by creating work and no formal registration conditions need to be met for its recognition (Gliha, 2017). The object of copyright is the work, and the holder of the copyright is the author. The sources of copyright in Croatia are the Constitution of the Republic of Croatia, laws and international treaties. Copyright gives the author direct and absolute ownership over his work, so the author can do with it as he pleases (positive aspect) and exclude anyone else from it (negative aspect) if it is not contrary to other people’s rights or recognized statutory restrictions (Gliha, 2017: 31).

Aspects of copyright are usually divided into two main categories of rights – property rights and moral (non-property) rights. Moral rights include the right to decide whether to make a work available to the public or the right of first publication, the right of recognition of authorship, the right to respect

³ Technological neutrality is the freedom of individuals and organizations to choose the most appropriate and appropriate technology for their needs. According to the principle of technological neutrality, no products or services are imposed or discriminated against in favor of the use of a certain type of technology (see: Katulić, 2011: 1347).

Aspekti autorskog prava dijele se na imovinska prava i moralna (neimovinska) prava autora. Moralna prava obuhvaćaju pravo odlučiti hoće li se djelo učiniti dostupnim javnosti ili pravo prve objave, pravo na priznanje autorstva, pravo na poštovanje autorskog djela i čast ili ugled autora i pravo pokajanja. Moralna prava moraju se poštovati bez iznimke. Imovinska prava autora su tzv. isključiva prava autora – autor odobrava ili zabranjuje korištenje svog djela na bilo koji način. Kao i sva subjektivna privatna prava, autorsko imovinsko pravo podložno je općim ograničenjima i onim posebnim, propisanim Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima (Gliha, 2017: 34). Imovinska se prava manifestiraju kroz pravo reproduciranja (umnožavanja), pravo distribucije (stavljanja u promet), pravo priopćavanja javnosti te pravo prerade. Kako navodi Gliha, pravo reproduciranja ima široku definiciju prema kojoj ono obuhvaća pravo dopuštanja ili zabrane izrade jednog ili više primjeraka autorskog djela, u cijelosti ili djelomično, izravno ili neizravno, privremeno ili trajno, bilo kojim sredstvima, uključujući i digitalna. Autor je pri tome ovlašten zabraniti bilo koji čin reproduciranja čak i u slučajevima kada reproduciranje nije predviđeno kao trajno, što se bez sumnje odnosi i na digitalno okružje. Ipak, postoji i niz posebnih ograničenja temeljem kojih autor neće moći zabraniti reproduciranje uopće ili neće moći zabraniti, ali će imati pravo na naknadu (Gliha, 2017: 34).

Ograničenja autorskog prava odnose se na uvjete pod kojima se tuđi sadržaji smiju koristiti bez naknade i dopuštenja autora, u skladu s nacionalnom legislativom. Ograničenja se uvode u područje autorskopravne zaštite u nacionalna zakonodavstva kako bi se pomirili suprotstavljeni interesi autora kojima se jamči pravo na isključivo iskorištavanje djela i interesi korisnika koji žele slobodno koristiti djela, odnosno interesi u svrhu ostvarivanja viših društvenih ciljeva. Ograničenja autorskog prava postaju teže ostvariva u digitalnom okruženju, baš zbog olakšanog reproduciranja i raspačavanja zaštićenih sadržaja. Upravo u ovima sadržajnim ograničenjima autorskog prava knjižnice vide mogućnost za kontroliranu e-posudbu.

Distribucijom kao sljedećim imovinskim pravom relevantnim za posudbu označava se stavljanje u promet fizičkog primjerka djela. Kako Gliha navodi, distribucija uključuje svaki akt kojim se stječe pravo vlasništva na primjercima djela, kao i pravo posjedovanja tih primjeraka kao što su najam, javna posudba i drugi oblici njihova nuđenja javnosti. Ov-

for the work and the honor or reputation of the author, and the right to repent. The property rights of the author are the so-called exclusive rights of the author – the author authorizes or prohibits the use of his work in any way. Like all subjective private rights, copyright is subject to general restrictions and special restrictions and those special restrictions are prescribed by the Croatian Copyright and Neighbouring Rights Act (Gliha, 2017: 34). Property rights are manifested through the right of reproduction (reproduction), the right of distribution, the right of communication to the public and the right of authorizing derivative works.

The reproduction right, according to Gliha, includes the right to allow or prohibit the production of one or more copies of a copyrighted work, in whole or in part, directly or indirectly, temporarily or permanently, by any means, including digital. The author is authorized to prohibit any act of reproduction even in cases where reproduction is not intended as permanent, which undoubtedly applies to the digital environment. However, there are also a number of special restrictions under which the author will not be able to prohibit reproduction at all or will not be able to prohibit it but will be entitled to compensation (Gliha, 2017: 34).

Copyright restrictions apply to the conditions under which someone else's content may be used without the author's fee and permission, in accordance with national law. Restrictions are introduced in the field of copyright protection in national legislation in order to reconcile the conflicting interests of authors who guarantee the right to exclusive use of works and the interests of users who want to freely use works or interests in order to achieve higher social goals. Copyright restrictions are becoming more difficult to achieve in the digital environment, precisely because of the easier reproduction and distribution of protected content. It is in these content limitations of copyright that libraries see the possibility of controlled digital lending.

Distribution is another property right relevant to library lending, and it basically entails the placing on the market of a physical copy of the work. According to Gliha, distribution includes any act that acquires the right of ownership over copies of a work, as well as the right to own those copies, such as rent, public lending and other forms of offering them to the public. It is important to emphasize here that the author has the power to prohibit or allow the distribution of his work, but this right is exhausted by the first market use of the work except in cases of rental

dje je važno naglasiti da autor ima ovlasti zabrane ili dopuštenja distribucije svog djela, ali se to pravo iscrpljuje prvim odobrenjem za stavljanje u promet djela osim u obliku iznajmljivanja koje je ovlašten zabraniti i nakon prvog stavljanja u promet (Gliha, 2017: 34). Za knjižnice je zanimljivo i pravo priopćavanja javnosti u slučaju kada snimke razgovora ili čitanja autorskih djela žele načiniti dostupnima javnosti. U ovim slučajevima također autor odlučuje hoće li njegovo djelo biti priopćeno javnosti, pri čemu se priopćavanje odnosi na svaki oblik priopćavanja i tehnološki je neutralno, što znači da obuhvaća i digitalno okružje. Priopćavanje javnosti je javno ako je dostupno većem broju osoba i ako se odvija u javnom prostoru. Stavljanje na raspolaganje autorskog djela je sekundarno korištenje putem tehnoloških naprava i obuhvaća korištenje djela putem interneta i *on demand* usluge (Gliha, 2017: 35).

Očito je da, pravno gledano, e-posudba i posudba nisu isto. E-posudba nije oblik distribucije, već vrsta e-usluge (IFLA, 2013c: 14). Kada govorimo o tiskanoj knjizi, knjižnica zakonito posuđuje takvu knjigu korisnicima, budući da je takva knjiga zakonito nabavljena kupnjom, čime je iscrpljeno isključivo pravo autora na distribuciju vlastitog djela. Problem kod e-posudbe nastaje u pravnom smislu: dostupnost e-knjige korisniku knjižnice počiva na pravu autora na priopćavanje svoga djela javnosti. Ono se ne iscrpljuje prvim odobrenjem priopćavanja, kao što je to slučaj s pravom autora na distribuciju svoga tiskanog djela. Zbog toga je odobrenje autora potrebno u svakom novom slučaju pristupanja djelu na načine koji su karakteristični za e-posudbu (Horvat & Živković, 2012: 128-129). Svaki pristup djelu, odnosno svaka posudba e-knjige predstavlja novo priopćavanje javnosti pa je uslugu e-posudbe potrebno regulirati licencijskim ugovorom. U licencijskom ugovoru između davatelja (distributera) i korisnika (knjižnice) licencije važno je utvrditi da knjižnica nije odgovorna za štete nastale kršenjem autorskih prava trećih osoba, npr. nakladnika ili nositelja autorskog prava koji tvrdi da distributer nema pravo na korištenje njegovog djela. Pri tome knjižnica nije odgovorna za zloupotrebu autorskih prava od strane svojih korisnika. Ona treba pristati na razumne mjere zaštite te informirati korisnike o pravima i ograničenjima koja imaju pri korištenju autorskog djela (Morris & Sibert, 2011: 115-116; Horvat & Živković, 2013: 63-64). Iz ovih razloga jedno od načela kontrolirane e-posudbe upućuje da se CDL može primjenjivati samo kod knjiga koje knjižnica posjeduje, a ne kod onih čija je posudba regulirana licencijom.

which the author is authorized to prohibit even after first use (Gliha, 2017: 34). Libraries are also interested in the right to communicate to the public in case they want to make recordings of conversations or readings of author's works available to the public. In these cases, the author also decides whether his work will be communicated to the public, where the communication refers to each form of communication and is technologically neutral, which means including the digital environment. Public communication is public if it is available to a large number of people and if it takes place in a public space. Making an author's work available is a secondary use through technological devices and includes the use of the work via the Internet and *on demand* services (Gliha, 2017: 35).

Obviously, legally speaking, e-lending and lending are not the same. E-lending is not a form of distribution, but a type of online service (IFLA, 2013c: 14). When discussing works available in print, such as classic printed books, the library legally lends books to users, since a book as a material object is legally acquired by purchase, which exhausts the exclusive right of the author to distribute his own work. The problem with e-lending arises in legal terms: the availability of an e-book to a library user rests on the author's right to communicate his work to the public. It is not exhausted by the first approval of the communication, as is the case with the author's right to distribute his printed work. Therefore, the author's approval is required in each new case of accessing the work in ways that are characteristic of e-lending (Horvat & Živković, 2012: 128-129). Each approach to the work, i.e. each e-book loan, represents a new communication to the public, so the e-loan service must be regulated by a license agreement. In the license agreement between the licensor (distributor) and the user (library) of the license, it is important to establish that the library is not liable for damages caused by infringement of copyright of third parties such as a publisher or copyright holder who claims that the distributor has no right to use his work. In doing so, the library is not responsible for the misuse of copyright by its users. It should agree to reasonable protection measures and inform users of the rights and restrictions they have when using the work (Morris & Sibert, 2011: 115-116; Horvat & Živković, 2013: 63-64). For these reasons, one of the principles of controlled digital lending states that CDL can only be applied to books owned by the library and not to those whose lending is regulated by a license.

Pravo autora na naknadu za javnu posudbu pripada u tzv. treću kategoriju prava – “druga prava autora”. Javna posudba podrazumijeva način stavljanja u promet kada se izvornik ili primjerci autorskog djela posredovanjem javnih knjižnica daju na korištenje u određenom razdoblju bez ostvarivanja izravne ili neizravne imovinske ili komercijalne koristi (ZAPSP, 2021: čl. 34). Prema tom pravu, autor nije ovlašten isključiti javne knjižnice od javne posudbe svog autorskog djela, ali ima pravo na primjerenu naknadu za javnu posudbu putem organizacija za kolektivno upravljanje autorskim pravom (Gliha, 2017: 36).

Kada se govori o djelima siročadi,⁴ usklađivanjem ZAPSP-a s Direktivom 2012/28/EU o određenim dopuštenim korištenjima djela siročadi željela se olakšati digitalizacija i diseminacija djela siročadi, pa u Republici Hrvatskoj od 2014. godine institucije od javnog interesa kojima pripadaju knjižnice mogu provoditi digitalizaciju svojih zbirki i arhiva s ciljem stvaranja hrvatskih digitalnih knjižnica čime se doprinosi očuvanju i širenju hrvatske kulturne baštine (Tomić, 2015). U novom *Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima* (2021) slobodno korištenje djela siročadi u knjižnicama i njihova digitalizacija uređeni su člankom 189. koji načelno ne donosi osobite novitete u usporedbi s ranijom inačicom zakona.

Kao što smo naglasili, model kontrolirane e-posudbe temelji se na ograničenjima autorskog prava. *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima* sadrži listu ograničenja pa se nitko ne može pozvati na ograničenje koje nije na popisu. Prema tome, autorsko se djelo može bez autorovog odobrenja i plaćanja naknade koristiti samo u određenim slučajevima koja uključuju reproduciranje za potrebe određenih ustanova, za potrebe osoba s invaliditetom, korištenje u nastavi, za informiranje javnosti, citiranjem itd. (vidi Gliha, 2017: 38). Najpoznatije ograničenje je ono vremensko – u hrvatskom pravnom okviru određeno je 70 godina nakon autorove smrti. Ako autor nije poznat, početak računanja je vrijeme objavljivanja djela (Gliha, 2017: 29).

IFLA je 2021. godine *IFLA-inu Izjavu o kontroliranoj e-posudbi* donijela upravo s obzirom na određene pomake u sudskoj praksi EU. Naime, navodi se slučaj “*Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht*” iz 2016. godine u kojemu je Europski sud utvrdio da knjižnice smiju posuđivati

The author’s right to a fee for public lending belongs to the so-called third category of rights – “other rights of the author”. Public lending means the manner of placing on the market when the original or copies of a copyright work are made available for use in a certain period through public libraries without real or indirect material or commercial benefit (Croatian *Copyright and Related Rights Act*, Art. 34). Under this right, the author is not authorized to exclude public libraries from the public lending of his or her work, but is entitled to an appropriate fee for public lending through collective management organizations (Gliha, 2017: 36).

When it comes to the orphan works,⁴ harmonization of Croatian *Copyright and Related Rights Act* with Directive 2012/28/EU on certain permitted uses of orphan works was intended to facilitate the digitization and dissemination of orphan works, so in the Republic of Croatia since 2014 public interest institutions to which libraries belong, can digitize their collections and archives with the aim of creating Croatian digital libraries, which contributes to the preservation and dissemination of Croatian cultural heritage (Tomić, 2015). In the new *Copyright and Related Rights Act*, the free use of orphan works in libraries and their digitization is regulated by Article 189 and in principle does not bring special novelties compared to the previous version of the law.

As we have pointed out, the controlled digital lending model is based on the system of statutory copyright restrictions. *The Copyright and Related Rights Act* contains a list of restrictions, so one can only invoke a restriction that is on the list. Therefore, a work of authorship may be used without the author’s permission and payment of compensation only in certain cases involving reproduction for the needs of certain institutions, for the needs of persons with disabilities, use in teaching, for informing the public, quoting, etc. (see Gliha, 2017: 38). The most famous statutory limitation concerns the time limit – in the Croatian legal framework, it is determined that copyright lasts up to 70 years after the author’s death. If the author is not known, the beginning of the calculation is the time of publication of the work (Gliha, 2017: 29).

In 2021, IFLA issued the *IFLA Statement on Controlled Digital Lending* precisely in view of certain developments in EU case law. Namely, the case “*Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht*” from 2016 is cited, in which the Euro-

⁴ engl. *orphan works*, djela kojima nije identificiran autor, odnosno drugi nositelj prava, odnosno, ako je i identificiran, nije pronađen, unatoč pažljivoj potrazi

⁴ works for which the author or other right holder has not been identified, or, if identified, has not been found despite a careful search

ne samo tiskane knjige već i e-knjige pod uvjetima utvrđenim nacionalnom legislativom o autorskom pravu (C174/15 Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht, 2016). U ovom sudskom slučaju između Udruženja javnih knjižnica (Vereniging Opebare Bibliotheken) i Zaklade za pravo posudbe (Stichting Leenrecht) Europski sud je donio odluku da je dozvoljeno “posuđivati” digitalnu kopiju zakonito nabavljenog originala, pri čemu

pojam “posuđivanje” obuhvaća posuđivanje umnoženog primjerka knjige u digitalnom obliku, kada se to posuđivanje obavi stavljanjem umnoženog primjerka na poslužitelj javne knjižnice i omogućavanjem korisniku da navedeni umnoženi primjerak preuzimanjem kopira na svoje računalo, pri čemu se tijekom razdoblja posudbe može preuzeti samo jedan umnoženi primjerak a, nakon proteka tog razdoblja, taj korisnik više ne može upotrijebiti umnoženi primjerak koji je preuzeo.

Na teritoriju SAD trenutno se čeka ishod jedne tužbe određenog broja nakladnika protiv *Internet Archive* (Hachette Book Group Inc v. Internet Archive). Fitzgerald (2021) daje argumente o nezakonitosti projekata digitalizacije koji se temelje na konceptu CDL-a. Fitzgerald navodi kako je na početku pandemije organizacija pod nazivom Internet Archive odlučila ponuditi javnosti 1,4 milijuna besplatnih e-knjiga u neograničenom pristupu. Kao rezultat toga, četiri najveća izdavača tužila su Internet Archive. Izdavači tvrde da je Internet Archive posebno sudjelovao u kršenju autorskih prava, ali su također napali i zakonitost CDL modela. Fitzgerald tvrdi da bi tužba izdavača protiv Internet Archive trebala učiniti CDL model nezakonitim, ali bi Kongres SAD također trebao intervenirati kako bi e-knjige postale sličnije fizičkim knjigama u PIP⁵ i CRC⁶ modelu, smanjenjem cijena izdavača i reformom postojećih ograničenja e-knjiga kako bi uvjeti bili sličniji fizičkim knjigama. Glavna zamjerka modelu CDL je što Fitzgerald smatra da se time krši autorsko pravo jer se ne pita autora za pristanak za umnožavanje, ne plaća se licencija niti postoji jedinstvena restrikcija nakladnika, dok je jedina pozitivna strana što se posuđuje jedan primjerak po korisniku (Fitzgerald, 2021).

Ako CDL bude proglašen zakonitim u SAD, to će sigurno privući pažnju drugih zemalja. U slučaju

pean Court found that libraries may lend not only printed books but also e-books under the conditions established by national copyright law (C174/15 *Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht*, 2016). In this court case between the Association of Public Libraries (Vereniging Opebare Bibliotheken) and the Stichting Leenrecht, the European Court ruled that it is allowed to “lend” a digital copy of a legally procured original, whereby

the term “lending” includes lending a duplicate copy of a book in digital form, where that lending is done by placing a duplicate copy on the public library server and allowing the user to copy that duplicate copy to his computer, with only one duplicate being downloaded during the loan period. After that period, that user may no longer use the duplicate copy that was downloaded.

The outcome of a lawsuit filed by a number of publishers against the *Internet Archive* (Hachette Book Group Inc v. Internet Archive) is currently pending in the United States. Fitzgerald (2021) argues the legality of digitization projects based on the concept of CDL stating that at the start of the pandemic, an organization called the Internet Archive decided to offer the public 1.4 million free e-books with unlimited access. As a result, the four largest publishers sued the Internet Archive. The publishers claim that the Internet Archive was particularly involved in copyright infringement, but they also attacked the legality of the CDL model. Fitzgerald argues that the publisher’s lawsuit against the Internet Archive should make the CDL model illegal, but the U.S. Congress should also intervene to make e-books more similar to physical books in PIP⁵ and CRC⁶ model, by reducing publisher prices and reforming the existing e-book restrictions to make conditions more similar to physical books. The main drawback of the CDL model is that Fitzgerald believes that this infringes copyright because it does not ask the author for consent to reproduce, does not pay for a license or there is a single publisher restriction, while the only positive side is lending one copy per user (Fitzgerald, 2021).

If the CDL is declared legal in the United States, it will surely attract the attention of other countries. In the event that the outcome of a lawsuit shows that the CDL is not legal, IFLA still believes that there are

⁵ “Pretend Its Print” model u kojemu knjižnice plaćaju izdavačima licenciju za pojedini naslov e-knjige, a vrsta licence je trajna.

⁶ “Cost Per Circulation” model u kojemu knjižnice plaćaju naknadu izdavaču svaki put kada korisnik posudi pojedinu e-knjigu

⁵ “Pretend Its Print” model in which libraries pay publishers for a license for a particular e-book title, and the type of license is permanent

⁶ “Cost Per Circulation” model in which libraries pay a fee to the publisher each time a user lends a particular e-book

da ishod parnice pokaže da CDL nije zakonit, IFLA ipak smatra da postoje jaki temelji za digitalizaciju i e-posudbu ako knjižnice koriste tehnologije koje osiguravaju kontroliranu posudbu. Kako bi knjižničarima bilo jasnije, može se reći da je osnovna razlika između pravnog sustava u SAD i Europi u pitanju okvira za CDL u tome što američki pravni sustav počiva na tzv. “fair use” doktrini u kojoj i autor i korisnik trebaju razmišljati o poštenom postupanju s autorskim djelom s obzirom na onog drugog, a kada dođe do sukoba interesa, pokušavaju se međusobno pomiriti i dogovoriti.⁷ Ako do dogovora ne može doći, pokreće se sudska parnica. Stoga se kao glavni rizik za američke knjižnice navodi rizik od podizanja tužbe protiv knjižnice i posljedično rizik od moguće izgubljene parnice.

U Europi je autorskopravni okvir uređen isključivo zakonima i točno su navedena prava autora kao i ograničenja te se iz tog razloga koncept CDL-a preporučuje analizirati u sklopu nacionalnog zakonodavstva.

Općenito, autorsko pravo nastoji pronaći ravnotežu između interesa autora i općih interesa društva pa će i iznimke, kako navodi IFLA, morati biti vođene općim interesima društva i biti u skladu s trostupnjakim testom iz Bernske konvencije.

Potreba dopuštenja autora (ili drugih nositelja prava) za umnožavanje, distribuiranje itd. može se izbjeći samo u mjeri u kojoj postoje primjenjiva sadržajna ograničenja prava autora. To će svakako zahtijevati prolazak testa u tri koraka (ili trostupnjakog testa⁸) iz *Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela* prema kojemu postoji mogućnost da se u nacionalnom zakonodavstvu predvide ograničenja u pravima zajamčenima autoru djela koja bi omogućila slobodno umnožavanje djela. Kako navodi čl. 9 st. 1 Bernske konvencije, reprodukcija se odnosi na sve vrste reprodukcija pa bi se takva ograničenja odnosila i na izradu kopija digitalnog sadržaja putem digitalnih tehnologija. Pri tome moraju kumulativno biti ispunjene tri pretpostavke:

- a) da se radi o posebnom slučaju korištenja, koje ne može biti pravilo,
- b) da takvo korištenje nije u suprotnosti s redovitim korištenjem djela, što znači da autor ne

strong foundations for digitization and e-lending if libraries use technologies that ensure controlled lending. To make it clearer to librarians, it can be said that the basic difference between the legal system in the US and Europe in terms of the CDL framework is that the US legal system rests on the so-called “Fair use” doctrine in which both the author and the user should think about the fair treatment of the author’s work with regard to the other, and when there is a conflict of interest they should try to reconcile and reach some sort of agreement with each other.⁷ If no agreement can be reached, a court case will be initiated. Therefore, the main risk for American libraries is the risk of suing the library and, consequently, the risk of losing a possible lawsuit.

In Europe, the copyright framework is governed exclusively by law and the rights of authors as well as restrictions are precisely stated, and for this reason, it is recommended to analyze the concept of CDL within the framework of national legislation.

In general, copyright seeks to strike a balance between the interests of authors and the general interests of society, so exceptions, according to IFLA, will have to be guided by the general interests of society and be in line with the three-step test of the Berne Convention.

The need for permission of the author (or other rights holders) to reproduce, distribute, etc. can only be avoided to the extent that there are applicable substantive restrictions on copyright. This will definitely require passing a three-step test (or a three-step test⁸) of the *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*, according to which it is possible to provide in national legislation for restrictions on the rights guaranteed to the author of a work which would allow the work to be freely reproduced. As stated in Art. 9 para. 1 of the Berne Convention, reproduction applies to all types of reproduction, so such restrictions would also apply to the making of copies of digital content through digital technologies.

In doing so, three assumptions must be cumulatively met:

- a) that it is a special case of use, which cannot be the rule,

⁷ Doktrina “poštene upotrebe” test je činjenica u kojem sud razmatra četiri čimbenika:

(1) svrhu i karakter upotrebe; uključujući je li takva upotreba komercijalne prirode ili je u neprofitne obrazovne svrhe; (2) prirodu djela zaštićenog autorskim pravima; (3) iznos i značaj upotrijebljenog djela u odnosu na djelo zaštićeno autorskim pravima u cjelini; (4) učinak korištenja na potencijalno tržište ili vrijednost djela zaštićenog autorskim pravom (vidi Fitzgerald, 2019).

⁸ Vidi Gliha, 2003: 39.

⁷ The doctrine of “fair use” is a test of fact in which the court considers four factors:

(1) purpose and character of use; including whether such use is of a commercial nature or is for non-profit educational purposes; (2) the nature of the copyrighted work; (3) the amount and significance of the part used in relation to the work protected by copyright as a whole; (4) the effect of the use on the potential market or the value of the copyrighted work (see Fitzgerald, 2019)

⁸ See (Gliha, 2003: 39)

smije biti zakinut za znatni dio naknade koju bi inače mogao dobiti i

- c) da takvo korištenje ne šteti neopravdano zakonitim interesima autora (*Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela*, čl. 9. st. 2.)

Kako se navodi u IFLA-inom popratnom dokumentu o e-posudbi, da bi iznimka u vezi s e-posudbom bila uključena u nacionalno zakonodavstvo, trebala bi moći proći ovaj test, odnosno e-posudba bi morala biti ograničena na posebne slučajeve koji se ne dovode u konflikt s uobičajenom eksploatacijom autorskog djela. Takva ograničenja e-posudbe neće riješiti opći problem s kojim se knjižnice susreću u odnosu na e-nakladništvo i posudbu, a odredba o e-posudbi ograničena na ovaj način bit će beskorisna, osim u nekim posebnim slučajevima koji nisu u sukobu s interesima autora i sl. To znači da će općenito usluga e-posudbe zahtijevati licencijski ugovor s autorom ili drugim nositeljem prava. S obzirom na navedeno, IFLA navodi da su knjižničarskoj zajednici u svrhu omogućavanja e-posudbe potrebna rješenja za licenciranje, npr. putem ugovora s nakladničkim organizacijama o standardiziranim uvjetima licenciranja koji bi knjižnicama omogućavali da pod razumnim i poštenim uvjetima korisnicima stave na raspolaganje sva djela objavljena u elektroničkim formatima, i to po izboru knjižnice (IFLA, 2013c: 14-15). Osobito je značajna presuda iz ranije navedenog slučaja “Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht” iz 2016. kojom se za taj slučaj protumačilo da je dozvoljeno “posuđivati” digitalnu kopiju zakonito nabavljenog originala.

Već je od ranije u Republici Hrvatskoj bilo dozvoljeno da knjižnice načine jedan primjerak kopije jedinice građe, no to se odnosi isključivo na kopiranje vlastitog primjerka iz svoje knjižnične zbirke, ukoliko je prvi (originalni) primjerak zakonito nabavljen, kupnjom ili darom, i to na bilo koju podlogu u najviše jednom primjerku kojim će nadomjestiti izvornik ili izraditi sigurnosnu kopiju (Horvat & Živković, 2013: 94; 142). To omogućuje digitalizaciju analogne građe u svrhu njezine zaštite, čime knjižnica ispunjava svoje osnovne funkcije zaštite i čuvanja građe. Prema tome, izradom kopije u bilo kojem obliku ne omogućava se i pristup toj građi niti njezino korištenje. U čl. 191. *Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima* (2021) posvećenom očuvanju kulturne baštine stoji da je autorsko djelo “dio zbirke” u slučajevima kada je u vlasništvu institucije kulturne baštine ili ih ona drži na temelju ugovora o korištenju, depozitu ili trajnoj posudbi ili sličnog ugovornog odnosa.

b) that such use is not contrary to the regular use of the work, which means that the author must not be deprived of a significant part of the compensation he might otherwise receive, and

- c) that such use unjustifiably does not harm the legitimate interests of the author (*Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*, Article 9, paragraph 2)

As stated in IFLA’s accompanying e-lending document, in order for the e-lending exception to be included in national law, it should be able to pass this test, i.e. e-lending should be limited to specific cases that do not conflict with the usual exploitation of the author’s work. Such e-lending restrictions will not solve the general problem that libraries face in relation to e-publishing and lending, and the e-lending provision limited in this way will be useless, except in some special cases that are not in conflict with the interests of the author, etc. This means that in general the e-lending service will require a license agreement with the author or other rights holder. In view of the above, IFLA states that the library community needs licensing solutions to enable e-lending, i.e. through agreements with publishing organizations on standardized licensing terms that would allow libraries to make all published works available to users on reasonable and fair terms in the electronic format chosen by the library (IFLA, 2013c: 14-15). Particularly significant is the judgment in the aforementioned “Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht” case from 2016, which interpreted the case as allowing the “lending” of a digital copy of a legally procured original.

Libraries have previously been allowed in the Republic of Croatia to make one copy of a copy of a unit of material, but this applies only to copying their own copy from their library collection, if the first (original) copy was legally acquired, by purchase or gift, at any which substrate in at most one copy to replace the original or make a backup (Horvat & Živković, 2013: 94, 142). This enables the digitization of analog material for the purpose of its protection, whereby the library fulfils its basic functions of protection and preservation of material. Therefore, making a copy in any form does not allow access to that material or its use. In Art. 191 of the Croatian *Copyright and Related Rights Act* dedicated to the preservation of cultural heritage states that a copyright work is “part of a collection” in cases where it is owned or held by a cultural heritage institution on the basis of a use, deposit or permanent loan agreement or similar contractual relationship.

Isto tako, izrada kopije jedinice građe koju je knjižnica posudila međuknjižničnom posudbom nije dopuštena u smislu da bi se njome dopunio fond knjižnice, već se kopija dijelova takve građe može izraditi samo za privatne potrebe korisnika koji je naručio posudbu.

Zanimljiv je čl. 193. ZAPSP o ograničenju prava umnožavanja u korist pojedinih ustanova u kojemu stoji da je knjižnicama kao institucijama kulturne baštine dozvoljeno bez odobrenja nositelja prava i bez naknade umnožavati autorsko djelo na bilo koju podlogu, za svoje potrebe koje su u suglasju s njihovom javnom svrhom, kao što su potrebe očuvanja i osiguranja građe, tehničke obnove i popravljivanja građe, upravljanja zbirkom (u smislu navedenog čl. 191) i ostale vlastite potrebe, ako pritom ne ostvaruju izravnu ili neizravnu imovinsku ili komercijalnu korist.

Osobito je važno i ograničenje prava autora u korist osoba s invaliditetom u čl. 194. do čl. 196. Ova ograničenja autorskog prava navode da su dozvoljene radnje umnožavanja, distribuiranja, priopćavanja javnosti itd. u svrhu obavljanja bilo koje radnje koja je potrebna da bi slijepa osoba načinila primjerak u pristupačnom formatu, isključivo za svoju upotrebu. Isto tako, ovo se ograničenje odnosi i na omogućavanje “ovlaštenom subjektu” (npr. knjižnici) koji ima zakonit pristup autorskom djelu da izradi primjerak djela u pristupačnom formatu ili da bi se takav primjerak priopćio, učinio dostupan javnosti, distribuirao ili posudio korisniku ili drugom ovlaštenom subjektu. Naglasak je pri tome stavljen na neprofitnu osnovu i na privatne svrhe korištenja djela.

Prema čl. 197 ZAPSP (2021) dopušteno je bez odobrenja autora i plaćanja naknade autoru umnožavanje na papir ili bilo koji drugi medij i distribuiranje pojedinih odlomaka autorskih djela ili cjelovitih kratkih djela s područja znanosti, književnosti itd. u obliku zbirke koja je isključivo namijenjena znanstvenom istraživanju ili nastavi, uz navođenje izvora i ako nositelj prava nije izričito zabranio takvu upotrebu. Ovaj članak zakona od pomoći je za knjižnice u sustavu obrazovanja i znanosti i predstavlja pozitivan pomak od vremena kada je bilo dopušteno samo umnožavanje na papir ili slični medij (vidi Horvat & Živković, 2013: 52).

6 Zaključak

Razmatranjem načela kontrolirane e-posudbe prema važećem hrvatskom autorskopravnom okviru možemo zaključiti da hrvatski autorskopravni okvir djeluje u pozitivnom smjeru za potrebe knjižnica. Knjižnice su sada definirane kao “institucije kultur-

Also, making a copy of a unit of material lent by the library on interlibrary loan is not allowed in the sense that it would supplement the library fund, but a copy of parts of such material can be made only for the private needs of the user who ordered the loan.

Interesting are the provisions of the Art. 193. *Copyright and Related Rights Act* on the restriction of the right of reproduction in favor of certain institutions, which state that libraries as cultural heritage institutions are allowed to reproduce a work of authorship on any medium without the permission of the right holder, for their own purposes in accordance with their public purpose, as what are the needs of preservation and insurance of materials, technical renewal and repair of materials, management of the collection (in the sense of the mentioned Article 191) and other own needs, if they do not realize direct or indirect financial or commercial benefit.

The restriction of copyright in favour of persons with disabilities in Art. 194 to Art. 196 is also important. This copyright restriction states that acts of reproduction, distribution, communication to the public, etc., for the purpose of performing any action necessary for a blind person to make a copy in an accessible format, solely for their own use, are permitted. This restriction also applies to allowing an “authorized entity” (e.g. a library) that has lawful access to a copyrighted work to make a copy of the work in an accessible format or to make such a copy communicated, made available to the public, distributed or lent to a user or other authorized entity. Emphasis was placed on the non-profit basis and on the private purposes of using the work.

According to Art. 197 Croatian *Copyright and Related Rights Act* it is allowed to reproduce on paper or any other medium and distribute the individual excerpts of copyrighted works or complete short works from the field of science, literature, etc. in the form of a collection intended exclusively for scientific research or teaching without the author’s approval and payment of the author’s fee, provided the users are citing the source and if the right holder has not expressly prohibited such use. This provision is helpful for libraries in the education and science system and represents a positive shift from a time when only copying on paper or a similar medium was allowed (see Horvat & Živković, 2013: 52).

6 Conclusion

By considering the principle of controlled digital lending according to the valid Croatian copyright framework, we can conclude that the Croatian cop-

ne baštine” čime im se priznaje uloga čuvara kulturne baštine. Omogućena je digitalizacija i stavljanje na korištenje javnosti djela siročadi, omogućena je distribucija i “reformatiranje” autorskih djela za potrebe osoba s invaliditetom, osobito slijepih osoba. Upitno ostaje davanje u posudbu digitaliziranog primjerka autorskog djela koje knjižnica posjeduje u tiskanom obliku uz primjenu načela kontrolirane e-posudbe i plaćanje naknade za javnu posudbu autoru, prvenstveno iz razloga što je za sada neodređeno kako bi se takvi umnoženi digitalni primjerci mogli tehnički zaštititi od zloupotrebe, npr. implementirati tehničke preduvjete za automatsko vraćanje ili zaštititi od nezakonitog umnožavanja od strane korisnika, a da se istovremeno omogućuju ograničenja autorskog prava. Iako bi tehnologija zaštite trebala imati ulogu zaštite prava nositelja autorskog prava, ona nije fleksibilna da bi mogla dopuštati navedena ograničenja u korist knjižnica. Budući da u teoriji, primarno europskog kontinentalnog pravnog kruga, postoje različita stajališta oko dopustivosti izrade digitalnih kopija autorskim pravom zaštićenih djela u svrhu posudbe u javnim knjižnicama, trebalo bi ipak skrenuti pažnju na neupitnu korist i širi društveni interes koji postoji za takvom upotrebom zaštićenih djela.

Copyright framework works in a positive direction for the needs of libraries. Libraries are now defined as “cultural heritage institutions”, recognizing their role as custodians of cultural heritage. It is possible to digitize and make public orphan works, it is possible to distribute and “reformat” copyrighted works for the needs of people with disabilities, especially for the visually impaired users. It remains questionable to lend a digitized copy of a copyrighted work that the library has in printed form with the application of the principle of controlled digital lending and to pay a fee for public lending to the author, primarily because it is uncertain how such duplicate digital copies could be technically protected from misuse. Although technological protection measures should have the role of protecting the rights of copyright holders, these are currently not adaptable enough to be able to allow these restrictions in favor of libraries. Currently, at least on a theoretical level and primarily in the European continental legal circles, there are different views on the admissibility of making digital copies of copyrighted works for lending in public libraries so more awareness is needed on the unquestionable benefit and wider public interest in such use of protected works.

Literatura / Bibliography

- Adams, Caralee, Bailey, Lila, & Freeland, Chris. (2019). *Transforming Our Libraries: 12 Stories About Controlled Digital Lending*. <https://archive.org/details/12CDLstories> (accessed 30. 3. 2022).
- Bailey, Lila, Courtney, Kyle K., Hansen, David, Minow, Mary, Schultz, Jason, & Wu, Michelle. (2018). *Position Statement on Controlled Digital Lending*. <https://controldigitalending.org/statement> (accessed 30. 3. 2022).
- Barnes, Stuart J. (2020). Information management research and practice in the post-COVID-19 world. *International Journal of Information Management* 55, 102175. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102175>. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7304950/> (accessed 30. 3. 2022).
- Bernska konvencija. (1999). *Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih književnih djela, od 09. rujna 1886., dopunjena u Parizu 4. svibnja 1896., revidirana u Berlinu 13. studenoga 1908., dopunjena u Bernu 20. ožujka 1914., revidirana u Rimu 2. lipnja 1928., u Bruxellesu 26. lipnja 1948., u Stockholmu 14. srpnja 1967. i u Parizu 24. srpnja 1971. i izmijenjena 28. rujna 1979.*, NN, MU, br. 12/93, 3/99. https://www.dziv.hr/files/file/zakonodavstvo/medjunarodni/bernska_konvencija.pdf (accessed 30. 3. 2022).
- Besen, Stanley M., & Nataraj Kirby, Sheila. (2012). *E-books and libraries – an economic perspective*. American Library Association. <https://www.ala.org/tools/sites/ala.org.tools/files/content/final%20economic%20report%20sept2012.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- C174/15 Vereniging Opebare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht. (2016). <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-174/15> (accessed 30. 3. 2022).
- CARNet CERT. (2007). *Upravljanje digitalnim pravima (DRM) CCERT-PUBDOC-2007-10-207*. <https://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUBDOC-2007-10-207.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- Controlled digital lending. (2021). controldigitalending.org (accessed 30. 3. 2022).
- EBLIDA. (2012). *Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva*. <https://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/EBLIDA%20-%20Europske%20knjiznice%20i%20izazovi%20e-nakladnistva%20-%20HKD%20web.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- EBLIDA. (2013). *The right to e-read*. <http://www.eblida.org/News/The%20right%20to%20e-read.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- Fitzgerald, Patrick. (2021). Why, in Light of COVID-19, Congress Should Legislate E-book Solutions. *ERN: Technology (Topic)* n. pag. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3850921>
- Gliha, Igor. (2003). Obilježja novog hrvatskog autorskopravnog poretka. *Zbornik Hrvatskog društva za autorsko pravo* 3–4, 33-50.
- Gliha, Igor. (2017). Pregled hrvatskog autorskopravnog poretka. In: Barbić, Jakša. (ed.). *Zaštita intelektualnog vlasništva: okrugli stol održan 18. ožujka 2016. u palači Akademije u Zagrebu* (pp. 19-51). Zagreb: HAZU.
- Hachette Book Group Inc v. Internet Archive 1:20-cv-04160, US District Court, S.D. New York. <https://www.courtlistener.com/docket/17211300/hachette-book-group-inc-v-internet-archive/> (accessed 30. 3. 2022).
- Hansen, David R., & Courtney, Kyle K. (2018). *A White Paper on Controlled Digital Lending of Library Books*. <https://controldigitalending.org/whitepaper> (accessed 30. 3. 2022).
- Horvat, Aleksandra, & Živković, Danijela. (2012). *Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Horvat, Aleksandra, & Živković, Danijela. (2013). *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. <https://core.ac.uk/download/pdf/11890907.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- IFLA. (2013a). *IFLA and Library eLending*. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/topics/e-lending/ifla-principles-for-e-lending.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- IFLA. (2013b). *IFLA Principles for Library eLending*. <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/hq/topics/e-lending/principles-for-library-e-lending-rev-aug-2013.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- IFLA. (2013c). *IFLA E-Lending Background Paper*. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- IFLA. (2014). *IFLA 2014 eLending Background Paper*. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- IFLA. (2021). *IFLA Statement on Controlled Digital Lending*. <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1835> (accessed 30. 3. 2022).
- Jones, Elisabeth. (2021). Vending Vs Lending How Can Public Libraries Improve Access to eBooks within Their Collections?. *Public Library Quarterly* 40(3), 185-202. DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1782702>
- Katulić, Tihomir. (2011). Razvoj pravne regulacije elektroničkog potpisa, elektroničkog certifikata i elektroničke isprave u hrvatskom i poredbenom pravu. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 61(4), 1339-1378.
- Keča, Marica. (2010). E-knjiga – najnoviji oblik knjige. *Knjižničar/Knjižničarka* 3, 13-24. <https://hrcaak.srce.hr/233323> (accessed 30. 3. 2022).

- Kerr, Ian, & Jane, Bailey. (2004). The implications of digital rights management for privacy and freedom of expression. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society* 2(2), 85-95. DOI: <https://doi.org/10.1108/14779960480000245>
- Lewis, Jill. (2013). Information equality for individuals with disabilities: Does It Exist?. *Library Quarterly: Information, Community, Policy* 83(3), 229-235. DOI: <https://doi.org/10.1086/670697>
- Malaquias, Rodrigo Fernandes, Oliveira, Fernanda Francielle de, & Albertin, Alberto Luiz. (2021). Understanding the Effect of Culture on E-Book Popularity during COVID-19 Pandemic. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology* 20(2), 182-188. <http://www.tojet.net/articles/v20i2/20218.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- Morris, Carolyne, & Sibert, Lisa. (2011). Acquiring e-books. In: Polanka, Sue. (ed.). *No shelf required – e-books in libraries* (pp. 95-124). Chicago: American Library Association.
- Mount, Dan. (2016). *Research for cult committee – E-lending: Challenges and opportunities*. European Parliament. Directorate-General for Internal Policies, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Culture and Education. <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2017/dec/ep-study-e-lending.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- Pažur, Ivana. (2013). Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 56(1-2), 171-192. <https://hrcak.srce.hr/115108> (accessed 30. 3. 2022).
- Petr Balog, Kornelija. (2013). Nabava elektroničkih knjiga u knjižnicama: s posebnim naglaskom na upravljanje vlasničkim pravima. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 56(1-2), 79-106. <https://hrcak.srce.hr/115101> (accessed 30. 3. 2022).
- Robinson, Elaine, McMenemy, David, & Ruthven, Ian . (2021). *Downloading the new normal: exploring public library digital service use during COVID: some preliminary findings from Scottish data*. Work presented on *CILIPS Annual Conference 2021-06-07 – 2021-06-08*, Virtual. <https://strathprints.strath.ac.uk/76736/> (accessed 30. 3. 2022).
- Rončević, Mirela. (2020). Digital Rights Management and Libraries. *Library Technology Reports* 56(1), 24-28. DOI: <https://doi.org/10.5860/ltr.56n1>
- Solis, Jacqueline, & Kear, Robin L. (2020). Online Activities of Croatian Public Libraries During COVID-19 Spring Lockdown. *International Information & Library Review* 52(4), 318-319. DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834246>
- Šapro-Ficović, Marica. (2011). Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54(1/2), 216-250. <https://hrcak.srce.hr/80483> (accessed 30. 3. 2022).
- Tamaro, Anna Maria. (2020). COVID 19 and Libraries in Italy. *International Information & Library Review* 52(3): 216-220. DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1785172>
- Tomić, Tajana. (2015). Zakon o izmjenama i dopunama ZAPSP-a i Direktiva 2012/28/EU o određenim dopuštenim korištenjima djela siročadi. Work presented on 5. *Festival hrvatskih digitalizacijskih projekata, Zagreb, travanj 20–21*. http://dfest.nsk.hr/2015/wp-content/themes/boilerplate/2015/prezentacije/Tomic_Tajana.pdf (accessed 30. 3. 2022).
- Vitiello, Giuseppe. (2021). The Economic Foundation of Library Copyright Strategies in Europe. *Liber Quarterly* 31(2), 1-40. DOI: <http://doi.org/10.18352/lq.10369>
- Widdersheim, Michael M. (2014). E-Lending and Libraries Toward a De-Commercialization of the Commons. *Progressive Librarian* 42, 95-114. <http://www.progressivelibrariansguild.org/PL/PL42.pdf> (accessed 30. 3. 2022).
- Wilson, Tom D. (2013). The e-book phenomenon: a disruptive technology. *Libellarium* 6(1-2), 3-12. DOI: <http://dx.doi.org/10.15291/libellarium.v6i1-2.180>
- Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. (2021). Narodne novine, br. 111/2. <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (accessed 30. 3. 2022).